

دانشیق

● سیدمرتضی حسینی ایلہ
تاریخ و انهدام لا باغلی اؤزل دانشیق

رحیم اسماعیلی / محسن قاسمی

نمبر ۱۳
مسلسل
(۹۴)
پلیز
۲۰۲۴ / ۱۴۰۳

۱۲۵

اۋۇل دانىشىق

سید مرتضی حسینی ایلە
تاریخ و انهدام لا باغلی اۋۇل دانىشىق

نمبره ۱۳
مسلسل
(۹۴)
پلیز
۲۰۲۴ / ۱۴۰۳

رحیم اسماعیلی

می‌گویند یکی از دلایل پیشرفت ایالات متحده، نداشتن تاریخ است. شاید این سخن در مورد آمریکا یک شوخی به نظر بیاید ولی اگر بگوییم در شرق میانه یکی از عوامل انحطاط و عقب‌ماندگی کشورها و ملت‌ها، تاریخ است، سخنی به گزاف نگفته‌ایم.

تاریخ در شرق میانه همانند کشورهای موجود در آن تکه تکه شده است. هر کشور سابقه و پیشینه‌ای کهن و عمدتاً بر ساخته برای خود دست‌وپا کرده و کوشیده خود را هر چه بیشتر کهن و قدیمی نشان دهد، اما در واقع بیشتر خود را به عقب برده و واپس‌گرا کرده است. آنها پیشینه خود را به سال‌های دور و دست نیافتنی برده و در ذهن و تصور خود به جای واقعیت خود، یک تصویر اسطوره‌ای نشانده‌اند. گویی مسابقه‌ای در کار است و جایزه را به کشوری خواهند داد که بیشترین سابقه و پیشینه در تاریخ را داشته باشد. در حالی که در عالم واقعیت، شاید عمر اکثر این کشورها به عنوان یک واحد مشخص سیاسی، به صد سال هم نرسد. از نظر رسیدن به سطحی از هویت مشترک هم‌رای و هم‌بسته به عنوان یک ملت نیز که اکثرشان هنوز راه درازی در پیش دارند.

مردم این کشورها بدون توجه به وضعیت اسفبار کنونی خود، همیشه دم از تاریخ کهن‌شان می‌زنند فخر می‌فروشند و دیگرانی که به ظن خود بی‌تاریخ‌اند را تحقیر می‌کنند و به باد تمسخر می‌گیرند. برای نمونه می‌توانیم به وضعیت امروز سوریه بنگریم.

در ایران نیز به سیاق دیگر کشورهای شرق میانه تاریخ آن را ابتدا مستشرقان غربی نوشته‌اند و تاریخ‌نگاران بومی ادامه دهنده راه آنها بوده و هستند. شرق‌شناسان اروپایی و بعدها آمریکایی با یک پیش‌فرض تاریخ‌نگاری این کشور نوظهور را بنیان گذاشته‌اند. گویی چنین باوری در ذهن آنها بوده که ما تاریخ را می‌دانیم و فقط به دنبال بازنویسی و اثبات آن هستیم. آنها

معمولاً با این پیش‌فرض‌ها شروع به کاوش‌های باستان‌شناسی و نگارش کتاب‌های تاریخی نمودند.

با پیشرفت تکنولوژی و انقلاب در حوزه ارتباطات و همچنین دسترسی آسان به منابع اطلاعات و پژوهش‌های تاریخی و باستان‌شناختی، امروزه دیگر نمی‌توان هر برنامه و نسخه سیاسی را به نام تاریخ کشورها و ملت‌ها به خورد آنها داد. راه تحقیق باز است و منابع در دسترس. دوران ما دوران ظهور مطالعات پسااستعماریست.

تحقیقات فراوانی در ساله‌های اخیر توسط محققان مستقل صورت گرفته و آثار ارزشمندی هم منتشر شده است. یکی از این آثار، کتاب ارزشمند «سه دریاچه، یک گهواره؛ تاریخ تمدن در آذربایجان از ابتدا تا پایان عصر آهن» است که توسط دوست و همشهری محقق و دانشمندمان؛ آقای سیدمرتضی حسینی تحقیق و تالیف شده است. او در این کتاب سعی کرده با استفاده از تحقیقات باستان‌شناسی صورت گرفته در جغرافیایی که آن را یک جغرافیای تاریخی- فرهنگی واحد می‌داند (جغرافیای بین سه دریاچه اورومیه، گۆیجه‌گؤل و وان) پرتله‌ای از تمدن‌های کهن این منطقه ارائه کرده و سرانجام آنها را بداند.

به بهانه انتشار این کتاب ارزشمند، همراه هیئت تحریریه مجله بایرام گفتگوی مفصلی با او داشتیم که با حوصله فراوان به سؤالات ما پاسخ داد. خلاصه‌ای از این گفتگو را در این شماره بایرام منتشر می‌کنیم.

سیدمرتضی حسینی که چهره‌آشنایی در زمینه مطالعات تاریخ و فرهنگ آذربایجان و زنجان است، در سال ۱۳۵۹ در روستای «سهرین» به دنیا آمده. به قول خودش؛ اولین آموزه‌های فرهنگی و فکری را از کتاب‌های پدربزرگ پدری‌اش که از روحانیون سرشناس زمان خود بود و از مصاحبت پدربزرگ مادری‌اش که کشاورز و نجاری درویش و فیلسوف‌مآب بود، فراگرفته است. تحصیلات ابتدایی را در سهرین و متوسطه را در زنجان گذرانده و در سال ۱۳۷۹ به مرکز تربیت معلم شهید بهشتی زنجان رفته و به کسوت معلمی درآمده است. یک سال (سال تحصیلی ۱۳۸۲-۱۳۸۱) در روستای چای‌قیشلاق ماه‌نشان معلم ابتدایی و از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۵ دانشجوی مقطع لیسانس رشته تاریخ در دانشگاه خوارزمی بوده است. او تحصیل در رشته تاریخ و آشنایی با ناصر پورپیرار را از مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری ذهنیت علمی و فکری خود می‌داند. از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۸ دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ در دانشگاه تبریز بوده، در ۱۳۸۹ با خانم زهره مظلومی ازدواج کرده و در حال حاضر ساکن تبریز است و پس از سال‌ها فاصله گرفتن از تحصیل رسمی، هم‌اکنون دانشجوی دکترای تاریخ در دانشگاه شهید بهشتی تهران است.

شماره ۱۳

مسلسل

(۹۴)

پلیز

۳۰۳۴/۱۴۰۳

اولین کتاب او «ساختار اجتماعی تبریز از دوره سلجوقی تا عصر مشروطه بر اساس نظریه شهر ماکس وبر» نام دارد که پایان نامه کارشناسی ارشدش بوده و توسط انتشارات اختر تبریز منتشر شده است. عنوان دومین کتاب او «سه دریاچه، یک گهواره؛ تاریخ تمدن در آذربایجان از ابتدا تا پایان عصر آهن» است و در سال ۱۴۰۰ توسط انتشارات نظامی تبریز منتشر شده است.

حسینی در سومین کتابش با عنوان «کول تپه گرگر» به بررسی محوطه باستانی بسیار مهم کول تپه در شهر تاریخی گرگر پرداخته است. این کتاب در واقع یک مطالعه میکرو در ادامه پژوهش ماکرو در کتاب سه دریاچه است.

سیدمرتضی دو اثر ترجمه نیز دارد که خودش آنها را تمرین بسیار سخت و پُرسواس در زمینه ترجمه می‌داند. تمرینی که موجب شده است او به کلی از کار ترجمه منصرف شود، چون معتقد است ترجمه واقعی و دقیق غیر ممکن است به‌ویژه ترجمه متون سختی مانند «اوچ طرز سیاست» که از تُرکی دوره عثمانی به فارسی ترجمه کرده است.

پیش از انتشار ترجمه رساله بسیار مهم «اوچ طرز سیاست» نیز، مجموعه مقالات ارزشمند «ایران تورکلری» اثر محمدمامین رسول‌زاده را همراه با دوست قدیم زنجانی‌اش؛ آقای عیوض بیات مشترکاً ترجمه و منتشر کرده‌اند. آخرین اثری که به کوشش او منتشر شده، کتاب جالب توجه «تُرکستان»، اثر معلم و نویسنده تاتار؛ مختار بکر می‌باشد که در سال ۱۳۰۵ توسط سیدرضا علی‌زاده در افغانستان به فارسی ترجمه و منتشر شده است. حسینی در واقع این اثر را بازنویسی کرده، توضیحاتی بر آن افزوده و دو مقدمه حاوی اطلاعات تاریخی لازم برای مطالعه کتاب، به آن افزوده است. سه کتاب اخیر نیز توسط انتشارات نظامی تبریز منتشر شده‌اند.

وی هم‌اکنون درگیر کار یک پژوهش با موضوع تاریخ اجتماعی ایران در اواخر دوره قاجار و اوایل دوره پهلویست. در این زمینه نیز دیدگاه‌ها و حرف‌های ویژه و بدیعی دارد که شاید فرصتی دیگر پیش آمد و گفتگویی دیگر. گفتگوی حاضر به زبان تُرکی انجام شده و به همین زبان منتشر می‌شود.

رحیم اسماعیلی - زنجان - آذر ۱۴۰۳

تاریخچی و یازیچی؛ سیدمرتضی حسینی ایله دانشیق

منیم ایچین تاریخ سوال و مساله ایله باشلانیب

سوال و مساله ایله بیتیر

دانشیق آپاریب حاضرلایان لار:

رحیم اسماعیلی / محسن قاسمی

سیزین جمعیزده اولام. منیم ایچین آن دیرلی جمع لردن بیرری سیزلرین جمعی یعنی زنگانلی دوستلار و «بایرام» مکتبی دیر. هر زمان سیزلرله بیر آرایا گلیب دانشیق-دارتیشماغا ماراقلی یام. جناب بیانی دن و بایرام مکتبیندن چوخ اؤیرنمیشم و منیم حیاتیمن چوخ گؤزل دؤنملریندن بیرری بایرامدا ایش بیرلیک ائتدیگیمیز دؤنم دیر. سیزه سایغیم و سئوگیم هر زمان یئرینده و سونسوز دور. هر حالدا من ۱۳۹۰دان بری دائمی اولاراق تبریزه یئرلشدیم، بایرامدان بیرآز اوزاقلشدیم و ایش بیرلیگیمیز آزالدی اما دوغروسو گؤیلوم ایستر هر سای یازی، مقاله، ان آزی بیر نوت، بیر یادداشت وئرهبیلم اما تأسفله یئیرمک اولمور. چوخ ساغ اولون بو دانشیق فرصتینی فراهم ائتدیگینیز ایچین. تورکجه دئییم کتابین آدینی دا؛ «اوچ گؤل،

جناب حسینی اولده سیزدن بیزیم جمعده حضورونوز ایچین چوخ تشکر ائدیریک. بیزه وقت آیردیغینیز ایچین ممنونوق. بایرامدا سیز باش یازار اولوبسوز. «بایرام» سیزین اؤز ائوینیز دیر. بیز بو جلسهده سیزین «سه دریاچه، یک گهواره؛ تاریخ تمدن در آذربایجان از ابتدا تا پایان عصر آهن» کتابیزا گؤره دانشماق ایسته ییریک. ایلک سوالیمیز بو اولسون، اؤزل لیکله کتابی اوخوما یان مخاطبلره بویوراسیز، سیز بو کتابی یازار کن نه دوشونوردوز؟ یعنی نئجه و هانسی بیر دوشونسل اتمسفرده ایدیز؟ خلاصه بیر اچیقلاما بویورون.

- چوخ ساغ اولون من ده چوخ تشکر ائلیرم سیزدن. چوخ سئوینیرم یئنه بیر فرصت اولدو

نمره ۱۳

مسلسل

(۹۴)

پلیز

۲۰۲۴/۱۴۰۳

۱۳۰

تاریخ ده و تاریخ دن جواب تاپسام دا، یئنه داها بؤیوک سوال لاریم وار. هر زمان بئله اولور یعنی؛ سورولاریم جواب لاریمدن چوخدور. تاریخه واردیم سوال لاریمدا جواب آختارماغا و بونون ایچین دانشگاهدا تاریخ اوخوماغا گتدیم اما اوردا تاریخ درس لرینی اوخودوقجا، الیم- اورگیم سویودو، چوخ دا سویودو. لیسانس کورسو دؤنمینده گؤردوم قالبی و فورمالیته بیر روایتی، بیر پارادایمی تکرار- تکرار دئییرلر. او روایتده اساس مسأله، گرچکدن بو توپلومون و بو انسان لارین هاردان بورا (زمان سورجی آنلامیندا) گلدیکلری و نه لر یاشادیق لاری دئییلدیر. بو توپلومون و بو انسان لارین گرچک سرگذشتی نه دی؟ نه دن بو دوروم دادیرلار؟ بونلار گرچکدن کیم دیرلر؟ و... بئله بیر اساس سورولار دیبدن سؤز قونوسودئییلدیر.

سیاسی بیر جغافیا تحمیل اولور تاریخه و او قالب ایران دی. بو تکراری و فورمالیته روایت ده اونون تاریخی دی. سونرا بو تاریخی یوز نچجه واحد درسه بؤلوبلر. ایکی واحد بو دؤنم دی، اوچ واحد او دؤنم دی... من تاریخ

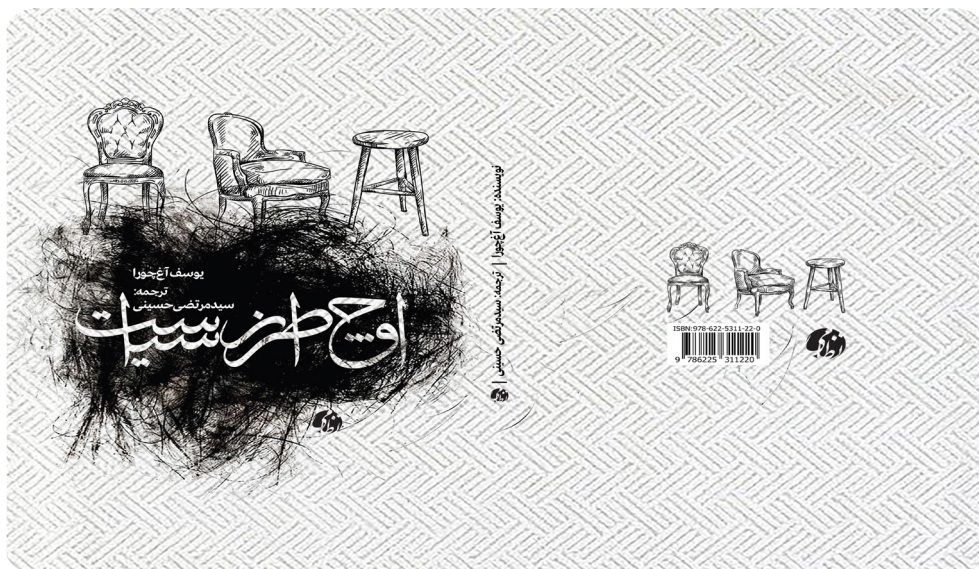
بیر بشیک؛ آذربایجاندا تمدن تاریخی باشلانیش دان دمیر عصری نین سونونا قدر» کتابیمین حقینده چوخ سؤز و بحث وار. ایلک باش دا دئمه لی-یم؛ من رسمی تحصیل اولاراق تاریخ اوخوموشام. ۱۳۸۱ ده دانشگاه گتمک ایسترکن، ساده جه تاریخ رشته سین سئچمیشدیم. یعنی رشته لری یازما فورموندا یالنیز تاریخ یازمیشدیم. هامی دئییردی حقوق سئچ، حقوق اوخو، موفق بیر یاشاییش، ایش فیلان، اما من معاش فکرینی بوراخمیشدیم و اؤزل سوال لاریم و مسأله لیریم وار ایدی. اونا گؤره ده تاریخ مارقلی سی ایدیم؛ چون بو سورولار و سورون لارین جوابینی تاریخ ده و تاریخ له آختارمالی ایدیم. ضررلی چیخمیشام؟ بیلیمرم! اما هله ده معاش و شخصی حیات دان داها چوخ، بو سورولار و سورون لار دیر ذهنیمی و فکریمی مشغول ائدن. ایلک باش دا سوال لاریمین جوابینی تاریخ ده (اولوب بیتن گرچکلر آنلامیندا) تاپا جاغیمی ظن ائدیردیم اما ایندی تاریخ اؤزو (تاریخ روایت آنلامیندا) منه مانع و مسأله اولوب. سوال لاریمین بیر چوخونا

تحصيلينده سورون ياشاډيم، چون بو قالب بدن و حاکم پارادایم دان فرقلى گؤروش لره يئر يوخ ايدى. البته منجه ايندى دانشگاه لارين تاريخ دپارتمان لاريندا دوروم او زمان لاردان داهيا ياخشى دير. چون فرقلى گؤروش لر و دوشونجه لره، آزاد اولسا فرصت وئريلير اما بيز تاريخ ليسانس اوڤرنجيسى اولان دؤنمده استبدادى گؤروش حاکم ايدى و باشقا تاريخ دوشونجه لر و گؤروش لرينه يئر يوخ ايدى. يوکسک ليسانس اوخور کن ده عيى دورومو گؤردوم. منيم ذهنيده اولان تاريخ و تاريخ مسأله لرينه بو فورماليسى قالب لره يئر و فرصت يوخ ايدى. تاريخ اوخوروک بو گونکو دوروم و گرچک لرین تاريخى کؤکلرينى اختراق دا؛ توپلومسال کيملىک و مسأله لریميزين کؤکلرينى. اما رسمى تاريخ سؤيلى و روايتينده بونلار يوخدور يادا چوخ ضعيف و قارماقارشى قىدى. تاريخ ده بير آز شاه لارين سرگذشتين اوخوروک بير آزاد مخلقاتين! بير چوخ بؤلوم لرى ده ساختا. بونلار گرچک اولسالاردا گرچک لرین هاميسى اولاييلملر اما رسمى تاريخ روايتى بئله دى، حاکم پارادایم بودور. تاريخ اوزمانى (متخصص) اولماغا بونو اوخوماليسىز سونرا تاريخ معلمى اولوب بونو درس وئرمه لي سيز. تاريخ اوڤرنجيسى سونوندا مدرسه يا دانشگاه دا تاريخ معلمى اولور و عيى سؤزلرى اوڤرنجى لرينه تکرار تکرار اوڤره دير.

من بو قالب ده قالايله مديم. اؤزل ليک له فارس اولمايان و اؤز کيمليگينى انالايان و دڤرلنديرن بير تاريخ اوڤرنجيسى، ايرانين رسمى تاريخى پارادایمىنى چتين تحمل انده بيلر. اونا گؤره ده بو سونوجا چانديم؛ بيز اؤزوموز دوشونوب و اؤزوموز اختارمالى ييق سورولاريميزين جوابينى، آزاد و اؤز گور. چون

كى گرچک علمين اساسى عالمين آزادليغى و اؤز گورلو گودور عالم اولاييله. البته بونو دئمه ييم، متودولوژى لرین تماما يانليش اولدوغو و هر بير ادعاين تاريخ اولدوغو انلامينا گلمز. بو دوغرو بير گرچک دير؛ بيزم دانشگاه لاردا تاريخ رشته سى نين دورومو ياخشى دئيل اما بو آجى گرچک يئترلى نه دن اولاييلمز تماما منطق و متودولوژى دن بوش، پوپوليسى يازى لار يازماغا تاريخ آدينا. بو اؤزده باشقا بير سورون دور. تاريخ دپارتمان لارى نين رسمى قالب و پارادایم دا باتيب قالدیق لارى بهانه سينه، چوخلو اؤز گور و آزاد تاريخ کتاب لارى يازيلير اما بير چوخو متودولوژى و اوليه اصول دان دا حتى بوش، پوپوليسى اثرلر اولورلار.

هر حال دا رسمى قالب و حاکم پارادایم بيزم تاريخ له ايلگىلى مسأله لر و سوال لاريميزا جواب وئره بيلمير. ائله اونا گؤره ده مى تاريخ لرین اکثرى؛ واقى تاريخ دئيل، قالبى تاريخ ديرلر. ايرانى ساده جه توپراق و مرزدئيل، فرقلى فرقلى انسان توپلولوق لاريندان اولوشان بير اؤلکه اولاراق دوشونورسک، سؤز قونوسو اولان رسمى تاريخ ده، گرچک ايران و ايرانلى دان ائله چوخ بير ايز و اثر گؤرمک اولمور. بو تاريخين بؤيوک بؤلومو حاکم لرین تاريخى دير، حاکم لرین تاريخ لرى اولور کن ده يئنه گرچک لرله چوخ فاصله سى وار. ايرانين بو گونکو دورومو ايله، رسمى تاريخى آراسيندا منطق لى باغلانتى و ايلگى چوخ چوخ آز و ضعيف دير. اونا گؤره ده ايران و ايرانلى لارين ان بؤيوک سورون لاريندان بيرى کيملىک سورونودور. چون ايران دا ياشايان انسان لار، رسمى تاريخ ده تحمیل اولونماسينا چاليشيلان تاريخ و کيملىک دن تام فرقلى بير گئچميش

اولاجاق. ادبیاتی سالدیرقان ادبیاتدی و چوخ
یئرده علمی ادبیاتین مرزینی گئچیر. آما نه دن
بئله اولور؟ چون دانشگاه لاردا تاریخچی لر لازم
اولان ایشی گؤرمورلر. طبیعتا دانشگاهدا بو ایش
گؤرولمه سه ائشیک ده بو ایش گؤروله جک،
ائشیک ده ده بو ایش گؤرولسه، لازم اولان
منطق و بیلیم اصولوندان چیخاجاق و عدول
ائده جک، سونرا دوشه جک عوام ایچینه.
منجه بیلیم و دوشونجه ساحه سینده هئچ
بیرزاد، تخصصی و بیلیم سل قونولارین کوچه-
بازارا دوشوب مبتدل اولماسی قدر قورخمالی
و ضررلی دئییل، اؤزل لیک له اینستاگرام
کیمی خز مجازی کوچه-بازارلار. اساسا
بو قونولارین عموما ربطی یوخدور. بو نوع
قونولار و بحث لرین یئری آکادمی لردیر. گرک
آکادمی لرین بیلیم سل و اخلاقی مرجعتی اول.
آکادمی لر بئله اولماییب، آکادمیک اورتام لار
بیلیم سل آچی دان گئری قالمیش و متحجر،
اخلاقی آچی دان دا سیاست اویونجاغی
اولونجا، اصلینده آکادمیک ماهیتی داشییان

باشاییب، کیملیک قازانیبلار. رسمی و
قورقولا ما (تصور، ایماژ) تاریخ له گرچک
گئچمیش و گرچک کیملیک لر آراسیندا، چوخ
اوزون فاصله وار و حتی متناقض دیرلر.
لیسانس دؤنمیده منیم ایچین اؤنملی اولان
بیر ماجرا، رحمتلیک «پورپیرار» لا تانیشلیغیم
و اونونلا بیلیم سل و دوشونل ایلگیم ایدی.
پورپیرار ایلک دفعه تابولاری سیندیردی و او
زمانا قدر «مقدس» کیمی آقیلانان تاریخی
اینانج لاری سورغو- سوال آلتینا چکدی.
پورپیرارین آدینی گتیرمک، اونون بوتون
دئدیک لری و یازدیق لارینی تأیید ائتمک
آنلامیندا دئییل. پورپیرار اؤزو بوتون حقیقتی
کشف ائتمک ادعاسینی ائسه ده بیز بئله
دوشونوب، بئله گؤرموروک.
آجی گرچک بودور؛ ایران دا، ائله بیر فرقلی
زاد گؤرونمور، آیری بیر بحث، انتقاد فلان
گؤرمورسن. پورپیرار بیردن گلیر دانشگاه دان
ائشیک ده بیر انتقادی بحث آچیر. چون تاریخ
متخصصی دئییل، طبیعی کی سهوی ده چوخ

قونولار كوچه- بازارا دوشه جك، مارجينال اولاجاق و ابتذالا چكيله جك. غير متخصص پروپاگانداچي شخص لر بو قونولارا قارشاجاق و ايش متودولوژيك بيلم اصول لاري مسيري و يولوندا شاشاجاق، تبليخ و عوام فريبليگه گنجه جك. تاريخ متخصص لري گرک بو ايشي گوره. انتقادي و ريويزيونيستي دوشونجه و گوروش لري اولان، تاريخ اوخوموش و تاريخ بيلميني اساس لاري و متودلاريني بيلن تاريخ متخصص لري.

تاريخ اويرنجيسي اولونجا ايلک مسأله و سواليم بو اولدو؛ نييه ايراني تاريخي هخامنشي لردن باشلانير؟ بونو دوز و منطق لي گورموردوم. ليسانس كورسوندا تاريخ اويرنجي سينه اسكي دنم لر تاريخيندن ياليز ايكی واحد «ايلام» درسي و ثريلير، تمام. باشقا بير درس و بحث يوخ. او ايكی واحده ده گرچك ايلام دان، ايلام تمدني تاريخيندن، آرکتولوژي (باستان شناسي) آراشديرمالاريندان بير بيلگي و ثريلير. ساده جه سمت نشرياتيني يابينلاديغي ۱۵۰ صفحه حدودو درسليك كتابدا بير آرز شاه آدي سيرا لايب لار، هره سينه بير آرز ناغيل يازاراق. ايلام تاريخي او دئييل. ايلام تمدن تاريخيني آرکتولوژي آچيسيندان اويرنمك و اويرتمك لازم دير اما بئله بير اويره ديب اويرنمك يوخ دور تاريخ دپارتمان لاريندا. تاريخ ساحه سينده بير بويوك يترسيزليك ده، بيلم ساحه سينده بيزيم عصريميزين چوخ اؤنملي گليشمه لريندن و گرک لي ليكلريندن سايبان interdisciplinary (بينارشته اي) گوروش و چاليشمالاردان اوزاق قالماق دي. تاريخ ناغيلچي ليقي، اسطوره پرستليك و قورقولاردان (تصورات دان) قورتولماق ايجين باشقا بيلم لردن يارارلانمالي، اؤزل ليكله

آرکتولوژي ايله ايج- ايجه اولمالي دير. ايران دا آرکتولوژي تمامي ايله تاريخ ساحه سيندن غايب دير. اؤزل ليكله اسكي دنم لرين آراشديرماسي و آنلاماسيندا «روايت» اصيل قايناق و متود اولاييلمز اما تاسفله تاريخ ساحه سينده بئله بير گليشمه يعني تاريخين داها اسلوبلو بير بيلم اولماق اوزرينده باشقا بيلم لردن يارارلانماسيني گورموروك. نئجه كي آرکتولوگلاردا (باستان شناس لار) معمولاً تاريخ دن لازم اولان بيلگي لري بيلميرلر.

ايلک سوال و مسأله مه دنوم؛ نييه ايران تاريخي گرک هخامنشي لرله باشلانا؟ هخامنشي لردن اؤنجه تمدن يوخ ايدي مگر؟ سونرا پورپرار دئدي هخامنشي لر ديب دن تاريخ ده يوخ دولار. راديكال ادبيات لا دئدي؛ اونلار مهاجم و تمدن داغيدان بير قوم اولاراق تاريخ ده گورسه نيپ، سونرا تاريخين گوزوندن ايتيلر. طبعي كي او رحمتليگين كتاب لاريني چوخ بويوك بير مارق و هيچان لا اوخودوق، چون ايلک دفعه بئله بير يئني گوروش و ريويزيونيستي اثرلر تاپميشديق. اما هر زمان بو بئين قورجالايان حس وار ايدي من ده؛ من اوزوم آراشديريم، آختاريم گوروم نه يه چاتيرام؟ بير طرفه ايراني رسمي تاريخ روايتي وار و اونا ملي تاريخ دئيرلر. اما بئله بير حس وار بيزلرده كي رسمي تاريخ ملتين گرچك تاريخي دئييل. بير طرفه ده پورپرارين نقدلري وار، چوخ راديكال نقدلر، عموم دئيمي ايله؛ هرزدای ديب دن وورور. من اوزوم آختاريم گوروم نه يه چاتيرام. اصيل بيلم آدمي و آراشديريجي اوزو آختريب تاپماغا چالیشان دي يوخسا باشقالاري نين سؤزونو تکرار ائتمك له بو ايش اولماز. مني حركته گتيرن و آراشديرماغا باشلاتديران بو سورولار ايدي:

اولاً؛ گۆرۈم بو توپراق لاردا هخامنشى لردن
 اۆنجه نه لر وار ايمش؟ هانسی تمدن لر؟
 هانسی جغرافيايى ساحه و بشيکده؟ نه
 کيفيتده؟ نجه باشلانيب نجه بيتيبلر؟
 هخامنشى لر کى سهلدى، آريايى فلان دان
 دا يولا چيخميرام، چيخاييلمهرم يعنى. ايشين
 باشلانيش نقطه سيني همين موجود تاريخ
 پارادايميندان آسام، کسين ليکله اونون
 دوزاغينا دوشه جهيم. حتى رحمتليک زهتابى
 ايران رسمى تاريخينه قارشى تاريخ يازار
 کن، تاريخى بئله دوشونور و بئله بۆلور؛
 آريايى لردن قاباق و آريايى لردن سونرا! اما
 من اساساً آريايى دئيه بير شئى تاريخده
 گۆرمورم و قبول لاميرام. آريايى سۆزونون
 هئچ بير بيليم اساسلى تعريفى يوخ،
 کتاب دادا نقد ائديب اينجه لهميشم. «آريايى»
 ذهنى بير تصور و ساختا بير شئى دير. خيال
 کيمى ذهنى بير اينانچ دير. تاريخده ياشانميش
 و يا بو گون ياشانان بير گرچک دئييل. نجه
 کى «نژاد» سۆزو علم ساحه سينده تماماً
 آنلام سيز بير سۆزدور، آريايى نژادى تصور
 و ادعاسى داها آنلام سيز بير تصور و ادعا دير.
 مرحوم زهتابى دئين آريايى لردن اۆنجه کى
 تاريخ، اصلينده هخامنشى لردن اۆنجه کى
 تاريخ دير، آريايى و آريايى لر قونوسو
 مصرف تاريخى بيتيمش بير پروپاگاندا دير.
 هخامنشى لردن اۆنجه کى دۆنم و تمدن لر
 حقينده تاريخده بير سۆز گۆرمه ديم. او دۆنمى
 و او تمدن لرى آرکئولوژى ده آختارمالى ييق.
 بو کتابدا هئچ بير تاريخى اثره استناد
 گۆره بيلمز سيز. آراشديريلميش، اينجه لنميش
 و اونلاردا استناد اولموش بوتون قايناق لار
 آرکئولوژىک آراشديرمالار و اثرلر دير.
 آرکئولوژينى اولدوقجا تاريخ دن داها ياخين
 گۆردوم اصيل آنلامدا علمه. چون آرکئولوگ

(باستان شناس) عينى و مادى فاکت لارلا
 اوغراشير و يالنيز اونلاردا استناد ائدير هر بير
 سۆزو دئمک يا يازماق ايچين اما تاريخچى لر
 عموميتله روايت لرى تکرار ائديرلر اونلارين
 دوز يا يانليش، ساختا يا گرچک اولوب-
 اولما مالارينا باخمادان. «هرودوت» اوچ مين
 ايل بوندان اۆنجه يونان دا اوتوروب تاريخ
 يازيب؛ اولاً؛ هرودوتا منسوب تاريخ کتابى نين
 جعل اولوب اولما ماسى هله ده جواب سيز
 بير سوال دى. توتاليم قبول ائله ديمک يئننى
 جعل دئييل و اورجينال بير اثر دى. اما
 گرچک دن بير دوشونک. بو گون من بورادا؛
 زنگان دا اوتورام، منه دئيله لر؛ مصرين تاريخينه
 گۆره کتاب ياز. گرچک دن من نه يازاييله رم؟
 بونودا دوشونک کى او کانتکتستده. کتاب
 يوخ، مئديا يوخ، جاده يوخ، هئچ بير ايلگى
 و بيلگى آراجى يوخ، تکجه مئديا و بيلگى
 وئرمک آراجى کتيبه دى. ادعالار گۆره
 هرودوت تاريخ کتابينى تقريباً اوچ مين ايل
 بوندان اۆنجه يازيب. اما بو نجه اولاييلر؟
 هيمن زمان لار دونيانين ان گوجلو سلطانى
 يعنى «آشور» شاهى سۆزونو داغا- داشا
 يازيردى. هرودوت بى نجه يازيب او قدر
 کتابى؟ بيلگى قايناق لارى نه ايميش؟ اينترنت
 يوخ، کتاب يوخ، دئديگيم کيمى هئچ بير
 مئديا، هئچ بير ايلگى و بيلگى آراجى يوخ.
 بو سۆزلىرى هاردان گتيريب؟ او قدر سۆزو
 نه يين اوزرينده يازيب؟ درى اوزرينده؟ او قدر
 درينى هاردان گتيريب؟ او قدر درى ۲۵۰۰ ايل
 نجه قاليب؟ هاردا قاليب؟ يوخسا هرودت
 افندى كاغاز اوزرينده يازميش کتابينى؟
 هانسى كاغاز؟ هله ده ۲۵۰۰ ايل قالايلن
 كاغاز اختراع ائده بيلمه ييب آخى انسان.
 بو شوبهه لر و بو سوال لارى اورتايا قويونجا،
 قونو رسماً شوخلوغا دۆنور. سانكى رنسانس

باخیش لا، یئنی و فرقلی سونوج لار الده ائدم، قورقو (تصورات) و اویدورما یوخ بلکی تاریخی گرچکلره اوینغون سونوج لار. اؤزلیکله بئله بیر تاریخی و گرچک فاکت لارا دایالی آراشدیرمالار آذربایجان تاریخی حقیقده چوخ آزدی. رحمتلیک زهتابی نین بیر بؤلومده باستان شناسی استنادلاری وار اما سونراسی روایتیه گئچیر اما من تماماً آرکئولوژی و قازیتتی لاردان الده ائدیلن فاکت لار و دیتالار اساسیندا یازمیشام کتابیمی. ایران رسمی تاریخ پارادایمی و اونون اساسیندا قورولموش تاریخ دپارتمان لاریندا هخامنشی لردن اؤنجه کی دؤنملر و مدنیت لری تاریخ بیلیم لری و تاریخ کورسوندا او دؤنملر و مدنیت لری حقیقده هئچ بیر درس وئرمیرلر. اونلارین حقیقده بیر شئی بیلیمک و اؤیرنمک ایسته ین هر بیر شخص آرکئولوژی دالینا (رشته سینه) و قایناق لارینا مراجعه ائتمک مجبوریتینده دیر. قارشی طرفده تاریخچی لری هخامنشی دؤنمیندن اؤنجه لره گتتمه دیک لری کیمی، آرکئولوگ لاردا (باستان شناس لار)

دؤنمینده بو هرودوت و سایر جعل لری قوشان لار، دونیانین و انسان لارین نه قدر منطق دن اوزاق ناغیل وورغونو اولدوق لارینی چوخ دقیق بیلیرمیش لری. بو شوبه لری و بو سورولار گوندمه گلمه لی دیرلر؟ آرکئولوژی یئر اوزونده یا یئر آلتیندا اختاریر تاریخن ایزلرین. قازیر، محوطه لری، اوستونو آچیر، اثرلری کشف ائدیر، اونلاری سرگی له ییر، اینجه له ییر. بو اثرلر اؤز صاحب لری نین سس سیز، ادعاسیز و گرچک وارلیق، حیات و مدنیت سندلری دیرلر.

سیزدن اؤنجه ایران دا تاریخه آرکئولوژی (باستان شناسی) پنجره سیندن باخان اولماییب؟

نییه اولماییب، اولوب. من دئیمیرم ایران دا تاریخه آرکئولوژی پنجره سیندن باخان ایلک آراشدیریجی منم اما هر کس گلیر اؤز گؤروشو، اؤز تاپدیغی سونوج لاری و اؤز کومپوزیسیونو اورتایا قویور. من ده چالیشمیشام یئنی بیر

نمره ۱۳

مسلسل

(۹۴)

پلیز

۳۰۳۴ / ۱۴۰۳

۱۳۶

هخامنشی لردن بو طرفه گلمیرلر. هخامنشی دؤنمینده ایشلرینی بیتیمیش سانیرلار و اییین اوجون و ایشین دوامین تاریخیلره بوراخیرلار.

آرکتولوژی و آرکتولوگلار هخامنشیلر و هخامنشیلردن سونراکی دؤنملره چوخ گیریشمیرلر. ظاهرده و دیلده نهدنی و علتی بودور: بو دؤنملر تاریخی دؤنملر اولاراق تاریخیلره عاید ساحه و قونولاردیرلار اما منجه بونون باشقا و گیزلین بیر نهدنی ده وار. آرکتولوگلارین بو دؤنملرده (تاریخده هخامنشی، اشکانی و ساسانی دئییلن دؤنملر) الی بوش دور. آراشدیرماق و دارتیشماغا مادی اثرلر یوخدور. آرکتولوژی هاوادا دانیشاییلمز، تاریخه اویدورما ناغیل قوشاییلمز. البته آرکتولوژی ساحهسینین ده اؤزونه گؤره جعل و تقلب یوللاری وار و هلهلیک اونون بحثینی اچماغا فرصت یوخ. هر حالدا من ایسته دیم و چالیشدیم آرکتولوژی اساسیندا اختارام و آراشدیرام هخامنشیدن اؤنجه کی مدنیتلر و اونلارین کیفیت و سرانجامینی. چوخ فرقلی و یئنی سونوجلاردا الده ائتدیم، کتابدا اچیقلائیب.

دوניה تاریخی کرونولوژی سینده نه قدر یئترسیزلیک وارسادا یئنه هر حالدا هلهلیک بو کلاسیک کرونولوژیدن یولا چیخیب اونون ایزیندن حرکت ائتمه لی ییک. چون هلهلیک باشقا بیر کرونولوژی یوخدور. البته فومنکو نیوکرونولوژی (یئنی کرونولوژی) مکتبی نین صاحبی اولاراق دوניה کرونولوژی سینی تماما یالان- یانلیش لارلا دولو بیلیر. فومنکو بو اؤنملی تئوریسینی (History Fiction or Science)

(تاریخ ناغیل یوخسا علم) ادلی کتابیندا اچیقلائیب. فومنکونون دوניה تاریخی

کرونولوژی سینه اولان نقدلری چوخ جدی و اؤنملی دیرلر اما هلهلیک تاریخ و آرکتولوژی ساحه سینده لازم اولان یئرینی اچماییب و اونون ایزیندن گئتمه یه امکان یوخدور. طبیعی کی گله جکده بو تئوری دوניה تاریخ و کرونولوژیسی ساحه سینده بیر انقلاب یاردا جاق اما ایندی لیک او اچی دان تاریخ و آرکتولوژی یه باخماق ایچین ایش بیرآز چتین دیر. هم ده ییزیم اساس مسأله میز کرونولوژی دن و دؤنمدن داها چوخ، اسکی مدنیتلرین کیفیت و سرانجامی دیر.

تاریخ اؤنجه سی دئییلن (ماقبل تاریخ) دوניה اسکی تاریخی نین اساس دؤنملری آرکتولوژی ده اوچ بؤیوک دؤنم دیر: داش عصری، مفرغ یا تونج عصری و دمیر عصری. بو دؤنملرین اؤزلری نین ده اینجه و ایچ بؤلوملری وار. من اؤز آراشدیرمامدا مدنیت تاریخینه باخمیشام باشلانیش دان دمیر عصرینه قدر اوچ گؤل آراسیندا. بیلیرم سوروشا جاق سیز: هانسی اوچ گؤل؟ و نهدن بو اوچ گؤل آراسی؟ و نهدن دمیر عصرینه قدر؟ اوچ گؤل دن مقصد؛ بو گون ایرواندا اولان گؤیجه گؤل (ارمنی لر سئوان دئییر)، ییزیم اورومیه گؤل و آنادولودا وان گؤلودور. آراشدیرمانین جغرافیا آلانی بو اوچ گؤلون اورتاسی و اونلارا باغلی اولان اقلیم- مدنیت حوزه لری دیر. بو جغرافیا بیر تاریخی- مدنی جغرافیادیر. بین النهرین کیمی اؤزل بیر اسکی مدنیتلر بشیگی دیر. یعنی ییز بوتون تاریخ آراشدیرمالاریمیزدا بئله باخمالی ییق؛ هر دؤمین و هر توپلومون یاشاندینی و یاشادیگی کانتسکتده. بو گونکو مرزلری تاریخه آپارماق چوخ بؤیوک بیر خطادیر. اوچ مین ایل بوندان اؤنجه ایران، آذربایجان، ارمنستان، تورکیه ... وار ایدی مگر؟ آراشدیرمانین

تاريخى دۆنمى نىن دمير عصرى نىن سونونا قدر اولماسىنادا ايكي نهدن وار:

۱. هخامنشى لرين باشلانيشى دمير عصرى نىن سون لارى دير. ۲. بو بؤلگه ده تونج عصرى نىن بىرى كور- آراز مدنيتى ايله اولوشماغا و شكيل لنميه باشلايان مدنيتلر دمير عصرى نىن سون لاريندا محو اولوب لار. تمدن لرين سونو و سرانجامى چوخ اؤنملى قونودور تاريخ، سوسيولوژى و آنتروپولوژى (انسان شناسى) كيمى علم لرده. مدنيتلر نئجه بويلا- باشا گيلر و نئجه آرادان گئديرلر؟ بو قدر بابل، سومر، آشور، ايلام و ساير تاريخى مدنيتلردن بحث ائديرىك، بونلارين سونو نه اولوب؟ بيزيم تاريخى آراشديرمالار ساحه سينده چوخ بؤيوك بير بوشلوق وار اودا ائله بو قونودور يعنى مدنيتلرين سونو و سرانجامى. تاريخ آدينا چوخلو ناغيل لار وار اما آرکئولوژى آچى سيندان باخمىش و آختارمىش اولان بير آراشديرما و اينجه لهمه يوخدور و يا آزدير بو قونودا.

«آرنولد توين بى» دونيا تاريخينده ۲۱ مدنيتدن بحث ائدير. اونون فكري جه بو ۲۱ مدنيتدن ۲۰سى محو اولوب گنديب و ساده جه ۲۱. مدنيت ايندى ديرى دير و او دا اوروپا مركزلى باتى (غرب) مدنيتى دير. او دئير: هر بير تمدن و مدنيتين باشلانيش دؤنمى وار (ابتدا)، سونرا يوكسه ليش (اوج گيرى، اعتلا) وار و سونوندا يئنيش يا چؤكوش (فروء، انحطاط) دؤنمينه گئچير. بعضى سهولرينه باخمايلاق، توين بى نىن گؤروشو چوخ حده دوغروءور. اؤرنك اچين يونان و روم مدنيتى، بين النهرين مدنيتلىرى. ايندى بونو دوشونمك لازم دى، بونلارين سرانجامى نه اولوب؟ هارا گنديبلر؟ مدنيت و تمدن اؤز- اؤزونه محو اولوب آرادان گئتمز. طبيعى كى

هر مدنيتين آرادان گئتمه سى نىن نهدن لرى اولمالى دير. تاريخ قونوسوندا بو منيم ان بؤيوك مسأله لر و سوال لاريم دان دير. دمير عصرى نىن محتشم مدنيتلرينى آراشديرىب اينجه له ديكجه، بو سوال اونلارين حقينده داها چوخ اؤنم تاپيردى ذهني مده؛ بس بو مدنيتلرين سرانجامى نه اولوب؟ هانسى نهدن لرله و نئجه آرادان گنديبلر؟ رسمى تاريخ ده دئيرلر هخامنشى لر گليب اونلارا حاكم اولوب (حاكيميت ساغلايىب) و اونلاردا هخامنشى امپراطورلوغو قابلينده اجتماعى و مدنى حياتلارنى ادامه وئريبلر اما هر زمان گيزله ديلن گرچك بودور؛ اونلارين اجتماعى و مدنى حياتى ادامه تاپمايىب. اونلار بيردن بيره دارماداغين (منهدم) و محو اولوب لار.

مدنيتلر تاريخى ساحه سينده آراشديرمالارين بؤيوك بير بؤلومو هم آرکئولوژىك، هم تاريخى، هم سوسيولوژىك و هم فلسفى آچى دان، مدنيتلرين نئجه سونلانما (پايان، سرانجام) مسأله سى دير.

آرکئولوژى ده مدنيتلرين نئجه آرادان گئتمه سى قونوسوندا ايكي اؤنلى تئرمين (مفهوم) وار. Collapse و Destroy. بو سؤزلرين هر ايكىسى ده آرادان گئتمك و محو اولماق آنلاميندا ديرلار اما آرادان گئتمه كيفيتى اونلاردا فرقى دير يعنى هره سى باشقا نوع محو اولوب آرادان گئتمه نى آنلاديرلار. هر ايكى سينده ده آرادان گئتمه علتى هم دوغال (طبيعى) علتلر اولاييلر هم توپلومسال و انسانى علتلر. قرآن دادا چوخ ماراقلى بؤلوملر وار بو قونودا.

Collapse تدريجى و يواش يواش آرادان گئتمه آنلاميندا دير. اؤرنك اچين اوزون يا قيسا تاريخ ياشامىش و آشاغى- يوخارى

مدنیت صاحبی اولموش بیر توپلوم اوزون مدت بیر قوراقلیغا (خشکسالی) گرفتار اولور (طبیعی عامل). یا اختلاس، رشوه، تبعیض و... کیمی عامل لر اونو ایچدن چورودور (انسانی عامل).

Destroy بیردن بیره منهدم و محو اولماق آنلامیندادیر. اؤرنک ایچین مدنیت صاحبی بیر توپلوم زلزله یا وولکان (آتشفشان) اثرینده بیردن بیره داغیلیر و یوخ اولور (طبیعی عامل؛ ایتالیا دا کشف اولان مشهور پومپئی شهری کیمی. بو شهر وولکان لا یوخ اولوب) یا ساواش، هجوم و یانقین اثرینده بیردن بیره داغیلیر و یوخ اولور (انسانی عامل).

بیزیم سؤز قونوموز اولان مدنیتلر یعنی دمیر عصری نین اوچ گؤل آراسی مدنیتلری Collapse دئییل، چوخ دهشتلی و سرعتلی بیر Destroy اثرینده آرادان گئدیبلر. اونلارین هامیسینا بیردن بیره چوخ چوخ قورخونج و وحشی بیر هجوم اولوب. اونلار هجوم ائدن لر اونلارین هامیسینی اینانیلماز درجه ده بیر وحشیلیک، سوی قیریم (قتل عام) و یانقین لا محو ائدیبلر. بو انهدام چوخ گئنیش دیر. آراشدیرمامین ایلک آشاماسیندا (مرحله سینده) بو قدر شدتلی و بو قدر گئنیش بیر ساحه ده بئله بیر انهدامین باش وئرمه سی نین گرچک اولابیلمه سینه اینانمیردیم اما گئندیکجه اونون تماماً آجی بیر تاریخی گرچک اولدوغونو و دئئییل لارینی دا (جزئیاتینی) آرکئولوژیک آراشدیرمالار و راپورلاردا (گزارش لرده) آچیقجا گؤردوم.

بو دهشتلی انهدامین اصلی مرکزلری اوچ بؤلگه دیر؛ گونئی قفقاز (قوزئی آذربایجان و ارمنستان)، گونئی آذربایجان و آنادولو. البته بین النهرین ده وار. دئیگییم کیمی بو اوچ بؤلگه واحد بیر

تاریخی- مدنی جغرافیایر و اورتاق بیر مدنیت بئشیگی. کتابین آدینی دا ائله بو تاریخی اساس دا سئچمیشم (سه دریاچه؛ یک گهواره). بیز تاریخ دن اؤزل لیکله اسکی دؤنملردن بحث ائدر کن «ایران تاریخی» دئیله بیلیمه ریک، بو گونکو قالب لری تاریخه تحمیل ائله مک دوز دئییل. تاریخچی لیک ساحه سینده بو یانلیش گؤروش و دوشونجه به «آناکرونیسیم» دئییلیر یعنی زمان پوزوقلوقو؛ گئچمیشی بو گون موجود اولان دوروم قالب لری نده گؤرمک و دوشونمک. بونو دوشونمک و سوروشماق لازم دی؛ ایرانین بو گونکو مرزلری نه زمان دان بلیرلر نیب (بللی اولوب)؟ بونو باشا دوشونجه قاجار دؤنمیندن اؤنجه کی دؤنملرین تاریخی بحثینده «ایران تاریخی» دئمک دوغرو اولماز. بو ملی یا سیاسی مرز لر هئج وجه ده تاریخن اساس و قالبی اولابیلمزلر. اوزون- اوزاق گئچمیش لردن بو گونه مین لرجه دیشیم لر (تغییر) باش وئریب و سونوندا چاغداش (معاصر) تاریخ ده بو گونکو مرز لر اورتایا چیخیبلار. بو مرز لر دوغال (طبیعی) و تاریخی بیر شئی دئییل لر. یئنسی بیر قالب لر و تئرمین لر دیر لر و تقریباً بیرینجی دونیا ساواشیندان سونرا اورتایا چیخیبلار. ایندی تاریخی و تاریخی مسأله لری بو گونکو قالب لر دئییل، اولدوغو کیمی گؤروب- دوشونمک ایستر کن، هانسی قاب و قالب لرده دوشونمک دوغرو اولار؟ اما سیاسی و ایدئولوژیک قالب لر داعواسی بیتیمیر. بیر طرف «ایران باستان» دئییر بیر طرف ده عینی گؤروش له قارشیلیق وئریب «آذربایجان باستان» دئییر اما منجه هئج بیر دوز گؤروش و آنالیز دئییل. دمیر عصرینده مگر آذربایجان یا ایران کلمه سی یا آنالیزی وار ایدی؟ بعضی لر دئییر قبیله و ائل قالبینده

گۇرمەلى و دوشونمەلى يېك، بەغىلىر دىيىر
قالا- شەھر (قلعە- شەھر) قالېنىدە. بونلار
چوخ خەدە حل اولمايش مسالەدىرلر اما
ھەر حالدا ھەر بىر تارىخى دۇنم و تارىخى
قونونون اۆز كانتىكىستىنە گىتمەلى و اونو اۆز
كانتىكىستىندە گۇرۇب دوشونمەلى يېك. اسكى
دۇنملر (اۆرنك اچىن دمىر عصرىنى) و اونلاردا
ياشامىش اولان مدنيتلر و توپلوملار نىجە
گۇرۇب نىجە دوشونمەلى يېك؟ اوخودوغوم
و آنلادىغىم قدر جغرافىيى باخىش بىزە
چوخ ياردىم اندەيىلر، چون تمدن و مدنيت
جغرافىيىلە اياقلانير يعنى اياق توتور و بويا-
باشا گلىر. بوتون موجود اۆن وارسايىملار
(پىش فرضلر) بىر كنارا بوراخىب، حتى
ذهنىمدن سىلدىم. اۆن وارسايىملار يىمى
اثبات ائتمك اچىن باشلامدىم اراشدىرمامى
بلكى سواللار يما جواب اختارماغا باشلادىم.
گىت- گىتدە اوخويوب- يازىب قايناقلار
دېرلندىردىكجە (ارزىابى ائندىكجە) اۆلارنى
چكىدىگىم اوچ گۇلون اراسىنى واحد بىر
جغرافىا و مدنيت حوزەسى گۇردوم. عىنا دجلە
و فرات چايلارنى نىن اراسى (بين النهرين)
اۆزلوگونىدە بىر مدنيت حوزەسى اولان كىمى.
بو اوچ گۇل اورتاسى نىن بىر مدنيت بىشىگى
اولماسى قونوسوندا بەغىلىر آرگىولوگلار يىن
اثرلرىندە اشارەلر واردىر اما جدى و بللى
بىر چرچىوودە بيان اولمايىب و اچىقلانمايىب.
بىز بو جغرافىادا ياشايان انسانلار اولاراق
اونون بىرلىگىنى و تارىخى- جغرافىيى اورتاق
كىملىگىنى بو گون داھا ياخشى و داھا درىن
حس ائدىرىك، بو واحد جغرافىا سياسى
مرزلرلە ايرىلىب نىچە اۆلكە (كشور) اراسىندا
بۇلوندوگونە رىغا ھلە دە واحد كوتوزل
(فرهنگى) بىر جغرافىا و حوزەدىر. گونوموزدە
بو كوتوزل اورتاقلىق و بىرلىگىن ان اۆنملى و

قاتى يۆنو دىل باخىمىندان دىر (تور كجەمىز).
بىشىنى ائندىگىمىز اسكى دۇنملردە (تونج
و دمىر عصرلرى) دىل اورتاقلىغى نە
دورومدايىمىش، دقىق دئەيىلمىرىك چون
سۆز قونوسو دىل اولونجا ھەر زاددان داھا
چوخ مکتوب اثرلر و سىندلر لازمدىر و مکتوب
سىند نە قدر اۆر اولورسا بو قونودان دانىشماق
داھا چتىن اولور. اۆرنك اچىن حسنلى
تپەسىندە كشف اولان چوخ بۇيوك و
گلىشمىش مدنيتدن ھىچ بىر مکتوب اثر آلە
گلمەيىب اما بو جغرافىادا كشف اولان بوتون
مدنيتلر و مدنيت اثرلرىندە بو اورتاقلىقلار
و اورتاق كىملىك گۇرونمك دەدىر. بو
اورتاقلىق و بىرلىك تونج عصرى و كور- اراز
مدنىتىلە باشلانير. كور- اراز مدنيتى نىن
دە اىلك بىشىگى كور و اراز چايلارنى نىن
اورتاسىدىر. يعنى بو مدنيت اىلك اۆنچە
كورلە ارازين اورتاسىندا اياق توتوب و
بويا- باشا گلدىكجە ھەر طرفدن يايىلماق
و منتشر اولماغا باشلايىب. اىلك اۆنچە
بو گون بىزىم وطنىمىز اولان آذربايجان؛
ارازىن او تاي و بوتايىندا بو گونكو ھمدان
و قزوینە قدر، سونرا آنادولودان فلسطىنە
قدر. تونج عصرىندە بو مدنيتىن (كور- اراز)
يايىلما سورەسى تاملانير و دمىر عصرىندن
بىرى بو اورتاق جغرافىانىن بىشىگىندە اورتايا
چىخان مدنيتلرىن اۆزلىرىنە اۆزل اولان
اۆزلىكلرى و كىملىكلرى اولوشماغا
باشلايىر. اونون اچىن دە تونج عصرى و
كور- اراز مدنيتى دۇنمىندە مدنيت مركزلرى
اراسىندا بىرلىك و بىرلىك فرقدن داھا
چوخدور اما عكسىنە؛ دمىر عصرىندە بوتون
اورتاقلىقلارلا بىرلىكدە، منفرد اۆزلىكلر
و فرقلر داھا چوخ گۇرونور. اۆرنك اچىن
كور- اراز مدنيتى نىن ان اصىل مركزلرى

سه دریاچه، یک گهواره | سید غلامحسین

ایجاد اندرلر. سۆزو چوخ اوزاتماق ایسته میرم
 اما بونلار دئیلمه لی و آچیقلا نمالی دیر. بو
 قدر غنی مدنیت و مدنیت مرکزلی وار تونج
 و دمیر عصریندن باقی قالمیش. یوزلرجه
 کتاب یازماق لازمدی اونلارین حقینده. بو نه
 سۆز و نه ادعایر کی تاریخ هخامنشی لردن
 باشلانیر؟ بو ادعا چوخ گولمه لی و عین
 حالدا اونون بو قدر یایغین بیر اینانج
 اولماسی، چوخ اوزولمه لی دیر.
 بو ایکی دؤنم و اونلار عاید اولان مدنیتلر
 و مدنیت مرکزلی نین دئئی لارینی
 آچیقلا یاندان سونرا چاتیریق اونلارین سونو و
 سرانجامی نه اولوب مسأله سینه و بورادا داها
 آجی بیر گرچگی گؤروروک و او آجی گرچک
 بودور: ایران رسمی تاریخ پارادایمی نین
 ادعالارینا رغما هخامنشی دؤنمی دئی لین
 دؤنم، مدنیت باشلانیشی دئی لکی تام
 عکسینه؛ مدنیت و مدنیتلرین سونودور.
 چون اؤنجه وورغولادیغیم کیمی بو بحثینی
 ائتدیگیمیز جغرافیادا مدنیت مرکزلی اولان
 قالا- شهرلرین هامیسی دمیر عصری نین

اولان نخبوان کول تپه سی ایله گرگر کول
 تپه سی آراسیندا بیرلیک و بنزلیک فرق دن
 داها چوخ دور اما دمیر عصرینه عاید اولان
 حسن لی تپه سی ایله تزه کند مدنیتلری
 (کارمیربلور؛ ایروان دا) آراسیندا بوتون بیرلیک و
 بنزلیکلره رغما، اؤزل فرق لر وار؛ یعنی دمیر
 عصرینده بو مدنیتلرین هره سی نین اؤزونه
 اؤزل اولان مدنی کیملیکلری اورتایا چیخیر.
 بو دمیر عصرینه عاید اولان مدنیتلرین ان
 اورتاق مدنی کیملیگی اونلارین قورولوشودور.
 بو قورولوش «قالا- شهر» دیر. اما هر قالا-
 شهرین اؤزونه اؤزل اولان مدنیت و کیملیگی
 وار. حسن لی تپه سی، تزه کند، توپراق
 قالا، آلتین تپه، بامداد (بسطام) و ... دمیر
 عصرینه عاید اولان مدنیت مرکزلی نین
 هامیسی قالا- شهرلرلر. بو قالا- شهرلرین
 اؤزلری نین مستقل یؤنتیم سیستم لری (اداری
 سیستم) و حکومتلری وار ایمیش. فارسجادا
 بو قالا- شهرلره «قلعه- شهر اشرافی»
 دئی لیر. یعنی بو قالا- شهرلرده اشراف
 طبقه سی اورتایا چیخاراق یؤنتیم سیستمی

شماره ۱۳
 مسلسل
 (۹۴)
 پاییز
 ۲۰۲۴ / ۱۴۰۳

۱۴۱

سون لاريندا يئرلى - ديبلى محو اولوب لار چوخ وحشى و شدتلى بير هجوم ائرينده. انسان لار حتى حيوان لارى قيريب لار چوخ فجييع وضعده، بنالارى تماما اودا چكيبلر و بئله ليكله او محتشم مدنيت لر ين حياتينا سون وئريب لار. بو توكلرى بيز - بيز ائدن دهشتلى Destroy يا انهدامين دئتاى لار يننى كتابدا گئيرميشم. آرکئولوگ لار ايجينده ده تزه کند تپه سينده قازينتى آپاران بؤيوك آرکئولوگ؛ پيوتروفسكى بو انهدامى چوخ دقيق آچيقلايب «اورارتو» آدلى كتابيندا حسنلى تپه سى نين قازينتى راپورلاريندا بو انهدام آچيقلايب اما پيوتروفسكى نين آچيقلايدى كيمى دقيق و جانلى دئييل. عين انهدامى دمير عصرى نين بوتون اوتملى ياشام يئرلى و مدنيت مركز لر ينده گؤروروك. توپراق قالادا (توپراق قالادا يانقينين سيجاق ليغيندان دميرلر اريب،) آلتين تپه ده، باسدام، حتى تحت جمشيد دئييلن بنانين اطرافيندا ايلام مدنيتى اثرلرينده و بين النهرينده. رحمتليک ناصر پورپيرار بو انهدامى تورات كتابى نين «استر» بؤلومونده ماجراسى آچيقلانان «پوريم» اولايى بيليردى اما من كسين بيلميرم و دئيه بيلميرم كى بو انهدام گرچك دن همان پوريم دى يا يوخ؟ بو انهدامين «پوريم» اولماسى احتمالىنى گوجلنديرن چوخ عجب بير اوئل ليك وار. استر كتابيندا «پوريم» ماجراسينى آچيقلاركن اوچ دفعه تكرر و تاكيد ائدير كى؛ انسان لار قيريلدى و هر شئى محو ائيدلى اما «غارت اولمادى». چوخ تعجبله بيز بو گرچكى «تزه کند» و «حسنلى» تپه سى كيمى هجوم، سوي قيريم و انهدام لا يوخ اولموش قالادا - شهرلرده عينا گؤروروك. هئچ بير شئى غارت اولماييب. انسان لار و حيوان لار

قيريليب، هر شئى يانيب - ياخيليب و محو اولوب اما هئچ بير شئى غارت اولماييب و هر شئى اولدوغو كيمى توكولوب قاليب.

بلکه طبیعی بیر حادثه دير؟

طبيعى حادثه؟ هانسی طبيعى حادثه؟ وولكان يا زلزله كيمى هئچ بير طبيعى حادثه دن خبر و اثر يوخ. چوخ آچيق، آن سيز و وحشى بير هجوم دور. دئتاى لارى كتابدا اوخويابيلرسيز. الله اولان بيلگى لرى اطرافلى گتيريب، آچيقلاميشام. بيرى نين كورگينه نيزه ووروب لار، بيرى نين باشينا گورز يا بالتا ووروب لار، باش لار ازيليپ، قول لار كسيلىپ. چوخو قاچار كن يانيب توكولمك ده اولان دام لار آلتيندا قاليپ. حسنلى ده ۱۴ نفر گنج بير دامدا حبس اولدوق لارى حالدا اوچوب توكولن دامين آلتيندا قاليپ لار.

حسنلى جامى نئجه كشف اولوب، بيليرسيز يقين. جامى اورتادان چيخارديب قورتارماق ايجين اونو قاچيردان آدامين قولتوغوندا. بللى دير بو جام چوخ ديرلى بير شئى ايميش او قالادا - شهرده، قوتسال (مقدس) بير توتم كيمى. اونو قورتارماغا چالیشان آدام قاچار كن دام - ديوار توكولوب اوستونه و ائله اوردا جام قولتوغوندا ابدى يوخويا گنديب و تام او وضعيت ده آرکئولوگ لار كشف ائديبلر جام قولتوغوندا اسكلتى. بو آدامين اوستونه داش - توپراق ائله بير شدت و آغيرليق لا توكولوب، چنه سى نين سوموگو قولونون سؤموگونه گئچيب. حسنلى ده ۲۰۰۰ دن آرتيق جنازه لرى دفن اولونمايش اسكلت كشف اولوب. كيم هاردا نئجه ووروب يا ييخيليب اولوب، ائله او حالدا قاليپ عصرلر بويو اسكلت اولاراق.

فرعی عنوان دا یازیب سیز «تاریخ تمدن در آذربایجان، از ابتدا تا پایان عصر آهن» سیز بویوران کیمی او دؤنم لرده نه آذربایجان وار و نه ایران، بس بو تناقض اولمور؟

– بلی دوز بویورورسوز. کتابین اصلی آدی ائله «سه دریاچه، یک گهواره» دیر، چون دئیگییم کیمی بو اوچ گؤلون آراسی بیر تمدن بئشیگی دیر. داها دوغروسو بئله دوشوندوم بوگونکو معیارلاری دا ان آزی فرعی تیتیر حدینده نظره آلمالی ییق یوخسا دوستلارین بیر چوخو کتابا اصلی عنوان اولاراق «تاریخ آذربایجان باستان» اؤنیردی لر اما دئیگییم کیمی هر تاریخی دؤنم و تاریخی قونونو اؤز تاریخی کانتکستینده آراشدیرماق دوغرو اولار.

سیز تاریخ اوخویوبسوز دانشگاهدا. اؤزور بویوردوز حتی کنکور زمانیندا تاریخدن باشقا بیر رشته سئچمه میشدیز انتخاب رشته فورموندا اما بو گون تاریخه چوخ بدبین سیز. تاریخی ناغیلچی لیق سانیر سیز و حتی بعضا خیالات اما عکسینه آرکنولوژی یه بیر علم کیمی یاناشیب سیز کتابیزدا. ایستیردیم گؤرم آیا ییز تاریخی نفی اندیب یئرینه آرکنولوژی نی قویمالی ییق یوخسا گرچک گنچمیشی بیلمه یه آیری بیر یول اختارمالی ییق؟

– یانلیش آنلاشیلما سین، من تاریخی نفی ائتمیرم، بلکه تاریخ آدینا انسان لار و توپلوم لارا تلقین اولان ساختا روایتلری نفی ائدیرم. تاریخ نئجه اولوب- بیتیب دوپه- دوز یئرینده دیر اونون اؤنمی و دیری دانیلماز دیر.

بوتون انسان لار و توپلوم لار بو گونو آنلاماق و صاباحا پلان حاضرلاماق ایچین هرزاددان داها چوخ تاریخی بیلمه لی دیرلر اما تاریخی گرچکلر یئرینه ساختا ناغیل لار و تصورلار انسان لارین ذهنینه دولونجا، تماما یانلیش یول لار گنذرلر. بو تاریخ یئرینه ساتیلان ساختا ناغیل لار تماما سیلینمه لی دیرلر. اؤزل لیکله اسکی دؤنملر حقیقده، تاریخ آدینا یازیلان و یاییلان بو ساختا ناغیل لار داها چوخ دورلار. لیسانس کورسوندا ۱۲۰ واحد تاریخ درسی اوخودورلار دانشگاه لاردا. بو درس لرین بیر بؤلومو «تاریخ باستان» دئییلن اسکی دؤنملر تاریخی دیر اما گرچکدن چوخو ناغیل دیر و پارس- ایران ملیت چی لیک و ایدئولوژی سی نین پروپاگاندا لاری. اؤزل لیکله هخامنشی لر حقیقده عجایب ناغیل لار یازیب اوخودورلار اونلاری ایران تمدنون تمل داشینی قویان لار تانیداراق اما من اؤزوم اوخویوب- آرادشدیرینجا گؤرورم تاریخی گرچکلر و گرچک تاریخ تام عکسینه دیر؛ یعنی هخامنشی دؤنمی دئییلن دؤنمین باشلانیشی تمدن باشلانیشی دئییل کی هئج، تام عکسینه تمدن سونودور و مدنیت لرین محو اولماسی. ایندی من یوخ سیز، بونلاری گؤروب آنلایینجا، تاریخه (روایت) و تاریخ پارادیم لارینا نئجه بدیین اولماز سیز؟ منیم سورونوم تاریخ له دئییل، روایت لرله دیر. میشل فوکونون «رژیم حقیقت» تئورسی چوخ فایدالی دیر بو سورونو آنلاماق و آنلاماق ایچین. گوج مرکزلری (هر زاددان چوخ حکومتلر) بیلیم لر و علم لری اؤز قوللوق لارینا آلیر و اونلاری ایسته دیگی بیچیمده روایت ائدیر یا ائدیرلر. بئله لیکله «علم»، «گوج» یا «گوج» لرین قوللوقوندا اولور. عین حالدا همین گوج یا

گلینجه دوروم داهای گرگین دیر. اونلارین دیلینی گرچکدن هانسی بیلیم سل منطق اساسیندا اوخویوبلار؟ حتی اوخونوشو دوز اولسا بئله، اولو دیلی نئجه ترجمه ائدیبلر؟ گلدیک قبول ائله دیک کتیبه لرین اوخونوشو و ترجمه سی ده دوزدور، ایندی یازیلان سؤزلرین و ادعالارین گرچک اولدوغونو هانسی بیلیم سل معیارلارلا بیلیر و قبول ائدیریک؟ من سادهجه سوال سوروشورام بیر اؤیرنجی اولاراق و سوال لاریمین چوخونا منقلی جواب تاپمیرام. بئله دئیبلر اینانمیشیق، سن ده گل اینان گئچ گئت! بونا هر نه ده دئمک اولسا، بیلیم دئمک اولماز. من عبری خط بیلیم. ایندی بیر عبری متن وئر منه یوز ایل گؤزله، من نئجه اوخویابیلهرم عبری خطینی؟ اوخوماق و انلاماق ادعا ائسم ده سن اینانمازسان چون عقله باتان دئییل. چپوی (میخی) الفبالارلا یازیلان کتیبه لرین ماجراسی گرچکدن بئله دیر. نه اوخویوب و ترجمه ائدیبلر، هامیسی ظن و گمان دیر اما تأسفله تام پوزیتیو علمی گرچکلر

گوج مرکزلی، هر بیر باشقا روایتی علم دایره سیندن دیشلاییرلار (اخراج ائدیرلر). بو آچی دان باخار و دوشونر کن ان چوخ یازیق بیر قوللو قچو اولان بیلیم، تاریخ بیلیمی دیر.

اورتاق بیر یول تاپماق اولماز تاریخ نفی اولمایا؟

دئدیگیم کیمی من تاریخی نفی ائله میرم بلکی تاریخ آدینا جعل اولاراق گرچک اولمایان یا ان آزی بؤیوک بؤلومو گرچک اولمایان روایتلری نقد و بعضا نفی ائلیرم. یعنی سیز ظن ائتدیگیز غلظت و شدتده آنتی تاریخ دئییلیم (گولمکله) اما تاریخ صرفاً متن و تصورلارا حصر اولور کن، نئجه قبول ائتمک اولار تاریخ آدینا هر متن و هر تصور؟ حاکم پارادایمین نفعینه اولان هر بیر یازیلان متنه تاریخ دئییرلر و عین حالدا حاکم پارادایمین ضررینه اولان عینی کیفیتلی متنی تاریخ بیلیمیرلر. نئجه منطق دی بو؟ داش اوزرینده یازیلان کتیبه لره

نمره ۱۳
مسلسل
(۹۴)
پلیز
۲۰۲۴/۱۴۰۳

۱۴۴

و هرزادان داه‌ا چوخ منطق بیلیر و منطق‌له دوشونور. برتراند راسل ده همین ریاضی و منطق اساسیندا دوشونوب هگل و اونون ایده‌آلیستی (ذهنی) فلسفی دوشونجه‌سینی نقد ائدیردی.

آرکئولوژی ده (باستان شناسی) بئله بیر آفتلر و ایرادلار یوخدور؟

- واردیر. باستانشناسی ده ده البته چوخ یئترسیزلیکلر (نقص‌لر) و ایرادلار اولابیلر. متودولوژی نقص‌لری و گوج مرکزلری‌نین ایستک‌لری و پلان‌لاری کیمی علت‌لر، آرکئولوژی ده ده اؤز اثرینی قوبایلر.

اؤرنک‌ایچین ایران آرکئولوژی ساحه‌سینده چوخ آچیق و بؤیوک بیر ساختاکارلیق وار. محوطه‌لرین چوخوندا جمله‌دن حسن‌لی‌ده گرچک‌ده وجودو اولمایان «لایه» دن بحث ائده‌رک، اونو تام بیر تاریخی گرچک کیمی تثبیت ائدیلر. سانکی ایران اداری سیستمینده «بخشنامه» دئییلن دستور کیمی بیر دستور وار و اونون ایچین آرکئولوگلار بوتون قازیتتی آپاردیق‌لاری و آراشدیردیلر محوطه‌لرده هخامنشی لایه‌سی‌نین اولدوغونو اونایلامالی‌دیرلار (تأیید ائتمه‌لی‌دیرلر) حال بو کی، ان آزی منیم آراشدیردیغیم محوطه‌لرین هئچ بیرینده هخامنشی لایه‌سی یوخدور، جمله‌دن حسن‌لی‌ده. اما ارمنستان، آذربایجان یا تورکیه‌ده بو مجبوریت یوخدور. اونا گؤره ده اورالاردا قازیلان و آراشدیریلان محوطه‌لرین حقیقته یازیلان کتاب‌لار و راپورلاردا هخامنشی لایه‌سی دئییه بیر لایه بحثی یوخدور. بین‌النهرین محوطه‌لرینده ده بئله بیر بحث یوخدور. البته ایران‌دا اولان محوطه‌لر حقیقته

کیمی تثبیت اولوب و یئر آچیب بیزیم آکادمی‌لرده، نه‌دن؟ چون گوج مرکزلری بئله ایسته‌ییلر. بلکه ده ائله بئله اولار و من آنورمال دوشونورم. هر حال‌دا دوشونمک و دئمک گونا‌ه‌دئییل، ائشیدن اولماسادا. تاریخی کتاب‌لار حقیقته ده چوخ جدی نقدلر اولابیلر اما گوج مرکزلری انسان نوعونون نه قدر تنبل و راحت‌لیق پئشیده اولدوغونو یاخشی بیلیرلر. بیر روایت یونوب ذهن‌لرده یئرلشدیرلر، تمام. هرودوت تاریخی آدی‌ایله مشهور اولان کتاب گرچک‌دن اوچ مین ایل بوندان اؤنجه یازیلیب؟ نه‌یین اوزرینده؟ کاغاذین؟ او زمان کاغاذ وار ایدی مگر؟ حتی اولسا بئله کاغاذ اوچ مین ایل قالابیلر مگر؟ یوخسا دری‌نین اوزرینده یازیب؟ او حجم‌ده کتابی دری اوزرینده یازسان نئجه تون دری لازم‌دی، هاردان گتیریب جناب هرودوت او قدر درینی؟ حتی او قدر درینی تاپسادا و اونون اوزرینده تاریخ یازسادا، او حجم‌ده دری نئجه و هاردا قالیب اوچ مین ایل؟ ایندی هاردا؟ دقت بویورورسوز؟ جدی سوال‌لار اورتایا قویونجا، ماجرا یاواش یاواش گولونج اولور. تاریخ آدینا یازیلان و یاییلان روایت‌لرین بیر چوخو بئله‌دیر؛ دئییلر اینانمیشیق، بوندان اوسته بیر منطق یوخ! چون هئچ وقت سوروشمامیشیق. حتی هامی‌سینی قبول ائله‌دیک؛ بو محتشم تاریخ کتابینی جناب هرودوت یازیب اوچ مین ایل بوندان قاباق، هانسی متودلارلا یازدیلاری‌نین گرچک اولدوغو و یالان-دولان اولمادیغینی قبول ائتمیشیک؟ ایکینجی سارقون آدلی آشور شاهینا منسوب ۳۶ سطرلیک بیر کتیبه تاپیلار و اوندان نئجه کتاب تاریخ قوشوب‌لار! فومنکو چوخ حقی‌لی‌دیر؛ «تاریخ! علم یوخسا ناغیل»؟ چون ریاضی عالمی‌دیر

ده نه قدر ديل ده بير تعارف کيمی دئسه لرده، آلدۀ گرچک فاکت لار و اثرلر اولمادیغی ایچین، بو بوشلوق تماماً حس اولونور. اؤرنک ایچین «باستانشناسی آذربایجان» آدلی مقاله توپلوسو اولان کتابا باخین. بو کتابدا مشهور آرکئولوگلارین مقاله لری وار آذربایجان جغرافیاسی نین اسکی دؤنملری و او دؤنملره عاید اولان یاشام محوطه لری و مدنیت مرکز لری حقیقده. بو مقاله لرده دمیر عصری و حسن لی کیمی محوطه لردن چوخ فایدالی و غنی بحثلر اولوب اما هخامنشی دؤنمینده واریب اشکانی دؤنمینده چاتینجا سانکی بیردن بیره بؤیوک بیر بوشلوقا دوشوبلر. ساسانی دئیۀه بیر شئی ده دیبدن سؤز قونوسودئییل و هئچ بحثی ده یوخدور. یالنیز «ارنی هرینک» «اردبیل ساخسی لاری» دئییلن بیر ساخسی دان بحث ائدیب اشکانی دؤنمی آدینا حال بو کی مشهور آرکئولوگ: «ماسکارلا» دفعه لرله دئییب بو ساخسی لارین هئچ بیرین اصلاتی یوخدور چون هئچ بیر هئچ بیر آرکئولوژیک قازینتی ایله بللی بیر محوطه دن کشف ائدیلمه ییب و هامیسی قاچاقچی لار و دلال لاردان آلینیب توپلانیب لار. یعنی ۵۰۰ ایل اشکانی دؤنمی دئییلن دؤنمدن ساده جه بو ساخسی لار وار الدۀ، اونلارین دا کیفیت و وضعیتیی بئله! بونون آنلامی نه دیر؟ بوشلوق. آچیقلا دیغیم Destroy یا انهدامین آردیندان گلن قارانلیق بوشلوق. بو قارانلیق بوشلوق دؤنمی تام هخامنشی لر دؤنمی دئییلن دؤنمدن باشلانیر.

هخامنشی دؤنمی مگر ساخسی و آهن عصر لری بیتیب گئچمه ییب؟

- آرکئولوژی آچی سیندان دونیا تاریخینده

ساخسی دؤنمی دئیۀه بیر دؤنم یوخدور. ساخسی داش عصری نین سونونجو دؤنملرینده اورتایا چیخیر و اوندان سونرا بوتون اسکی و تاریخی دؤنملرین اساس قالینتی سی و آراشیدیرمالارین آیریلماز بؤلومودور. یعنی بوتون دؤنملرین بحثی اولور کن، ساخسی ایلک و تمل قونودور و بعضاً ده بو قونودا افراط و آشیری درجه ده هر زاد ساخسی دا خلاصه اولور اما طبعی کی ساخسی مدنیت مرکز لرینده (اؤزل لیکله تونج و دمیر عصرلرینه عاید محوطه لر) کشف اولاییلن اثرلرین بیر بؤلومو اولاراق اونا حصر اولان بحثلر ده آرکئولوژیک بحثلرین هامیسی دئییل، بیر یؤنو و بؤلومو اولمالی دیر اما دئدیگیم کیمی اشکانی دؤنمیندن بحث اولونجا ساده جه ساخسی دان بحث اولونور اودا آچیقلا دیغیم کیفیتده ساخسی لاردان چون کی او ساخسی لاردان باشقا بیرزاد تاپاییلمه ییبلر اشکانی دئییلن دؤنمه منسوب ائتمه یه. بو منطق لی دئییل، عقله باتان دئییل. اگر ادعا ائتدیکلری کیمی دمیر عصریندن سونرادا تمدن وار و مدنیتلر هخامنشی، اشکانی و ساسانی دئییلن دؤنملر قالینده دوام ائدیبلر، دمیر عصریندن نئچه یوز ایل گئچیر کن او عصردن داها غنی اثرلر قالمالی و داها غنی بحثلر اولمالی دیر، اما هانی او غنی اثرلر و هانی او آرکئولوژیک دولو دولو بحثلر؟ آرکئولوگلار بئله بیر وضعیتده چوخلو بحثلر و قونولارین یانیندان سس سیزجه گئچیرلر. آنجاق بحثه مجبور اولار کن ده چوخو ائله ارنی هرینک کیمی گئوشک (سست) و قیسا بیر ساخسی بحثی ائدیب گئچیر چون کی آرکئولوژی «علم» معیارلارینا داها یاخین دیر. آرکئولوگ فاکت لا و اثرله دانیشاییلر، آرکئولوژی آدینا ائله چوخ ناغیل

یازابیلمز و احتیاط ائدر آما ماشالله اولسون تاریخچی لره! اونلارین چوخونون تاریخ آنالیشی ناغیل آنالیشی دیر و آرکتولوگ گوره بیلمه بن ایشی گؤررلر، چوخ دا عالمانه غرورلا. اؤرنک ایچین «دیاکونوف» «ماد» تاریخی» آدلی بیر کتاب یازیب. بلکه ده اوخویوسوز بو کتابی. گرچکدن او قدر سؤزو هاردان گتیریب مادلار حقینده؟ متودولوژیسی نه دیر؟ قایناق لاری نه دیر؟ آما مشهور ایتالیالی آرکتولوگ؛ «برونو جئنتیو» سادهجه بیر مقاله یازیب مادلار حقینده و آچیقجا یازیب؛ ماد دئییه بیر شئی یوخدور آرکتولوژی آچی سیندان. نه ماد دئییلن قوما منسوب اولان پالتارلادان بیر نمونه کشف اولوب، نه باشقا قالینتی لار، نه بیر شئی تاپمیشیق مادلارین اثری دئییه ییلن و نه ده اونلار عابد بیر مدنیت مرکزی. عین حال دا ایندی یه قدر کشف اولان مدنیت اثرلری نین هئچ بیرینی ده ماد دئییلن قوما منسوب ائتمه هئچ بیر قانیتلایجی دلیلمیز یوخدور. بونون آنلامی نه اولاییلر؟ آدام آچیقجا دئییر آرکتولوژی آچی سیندان ماد دئییه بیر شئی یوخ آما گرک قبول ائدک کی وار یوخسا تاریخ ده یارانان بوشلغو نه ایله دولدور ایله ریک؟ بونلاری گؤروب دوشونونجه جعل اولارق تاریخ آلدانان روایتلره نجه یاناشایله ریک؟

آرکتولوژی ده بس جعل و ساختا کارلیق اولاییلر یعنی؟

- بلی اولاییلر. گوج (پول و سیاست) آرکتولوژی ده ده ایز و اثر بوراخیر تاریخ قدر اولماسادا. اؤرنک ایچین حسن لی ده اوستدن ایلک لایه اولان یانیق لایه نی دؤردونجو لایه آلداندریب لار یعنی یانیق لایه نین

اوستونده هئچ بیر لایه یوخ کن، اوچ لایه وار دئییلر. آما نه دن؟ آچیقلا دینیم Destroy یا انهدامین آردیندان گلن بوشلغو اورت- باسدیر ائدیپ گیزلتمک ایچین. چون کی بو قارانیق بوشلوق «ایران باستان» دئییلن هخامنشی، اشکانی و ساسانی دؤنملرینی تماماً سوال آلتینا آپاریر. بو «ایران باستان» تاریخی سوال آلتینا گندینجه ده ایرانا قوراشدیر یلیمیش پارسى تاریخ و کیملیگین اساس لاری تۆکولمه یه باشلاییر. تماماً بو ساختا عظمت و احتشام لا ایرانین اکثری فارس اولمایان جمعیتلرینی اوی دوروب اونلاردا حقارت حسی یارادیبلار. ایندی بو عظمت و احتشامین ساختا و یالان اولدوغو اورتایا چیخارسا نجه اولاییلر ایش؟ عین حال دا فارس و فارسلاشمیش ایران لی لارا بو ساختا تاریخ لرله کاذب اوستونلوک حسی وئریب، اونلار قونشو ملت لر اؤزل لیکله عربلر و تورکلره تحقیر و دوشمانلیق حسی و گؤزو ایله باخماغی اؤیردیلر.

پس بونلاری دوشونهرک بویوروبسوز تاریخ تهلو که لی دیر؟

- بلی بلی البته. تماماً بو نوع تاریخ لرله ملت لری بیر ییرینه دوشمان ائدیپ بیر ییری نین جانینا سالیبلار. کتایین مقدمه سینده یازمیشام.

بس هاردان «ماد» بیزیم ادبیاتیمیزا گیریب؟

- مید یا مئد دئییه بیر قوم آدی چکیلیب توراتدا. اورتا دوغونون (شرق میانه) اسکی دؤنملر تاریخ ی نین ایپ اوجوسو

تورات دادير. اساساً اورينتاليسم (شرق شناسی) تورات دان باشلانير و اورينتاليسم تالرين مطلق اکثریتی، هر زمان مسيحيت و اسلام عالم لری آراسيندا باغلانتی کؤرپوسو اولان يهودی لرديرلر. توراتی آیه آیه اوخويوب بو عجايب کتابدا گلن تاريخ لری يئر اوزونده و توپراق آلتيندا آختاريبلار. يعنی اورتا دوغو تاريخی و آرکئولوژیسی نين آنا قايناغی تورات دیر. توراتين رولو و تأثيری دونيا تاريخينده ده چوخ گئيش و درين دیر. دونيا دئير کن داها چوخ يهوديت، مسيحيت و اسلام يايغين اولان بؤلگه لر قصد ائديير و بونلارين هامیسی نين تاريخی کؤکلرينه آنا قايناق تورات دیر.

ساده جه يهودی لردئيل، ايرانا گليب «سفرنامه» يا ايران حقينده هر نوع کتاب يازان مسیحی ديپلوماتلار، مسيونيئر و توريستلر ده حتی تکرار تکرار «قوتسال کتاب» دان (تورات) بحث ائديرلر کتاب لاريندا تاريخ يا اينانچ و اسطوره اولراق. يهوديت ايچريکلی و هر کس دن داها چوخ يهودی لرين اينده اولان اورينتاليسم هر زمان مسيحيت و مسیحی لرله اورتاق پروژه لر يورودوب اورتا دوغودا. بو پروژه لرین اساس بؤلوم لریندن بیری تورات و يهودی لرين قوتسال (مقدس) اينانچ لاری و عين حالدا اونلارين چوخ درين سياسی منافع لرینه اويغون تاريخ پارادایم لاری ياراتماق اولوب دور. گوج مرکز لری هر زمان اؤز «رژيم حقيقت» لرین دوزلدیب و انسان لاری اونون ايچينده ياشاديرلار.

اورتا دوغو (شرق ميانه) متن لرینده مئد / مئديا / مادا گؤره هئچ زاد يوخدور؟

- اورتا دوغونون هانسی دؤنمی نين

متن لری؟ اگر اسکی متن لر اولسا مقصدیر داش کتيبه لر و تورات دان باشقا بير شئی يوخدور. داش کتيبه لرده دئيرلر داريوشون کتيبه سينده «ماد» لارين آدی گليب آما بو گون بيليربک او کتيبه يئنسی جعل دی. حتی جعل اولماسادا يئنه همان اوخونوش و ترجمه اعتبار سيزليغي وار. طبعی کی منشأ تورات دیر و بوتون باشقا متن لره تورات دان گنجيب. چوخ احتمالاً بلله بير قوم وار ايميش آما هاردا؟ و نئجه اولوب سرگذشتی؟ گرچک دن هئچ زاد بللی دئيل. عين حالدا تورات دا بير چوخ باشقا قوم آدلاری دا گليب آما نه دن يالنيز «ماد» قومونو بو قدر شيشيرديبلر؟

بيزيم ان قديم کتاييميزا هاردان گنجيب دیر؟

- اونو اينجه له مە ميشم گؤزم هاردان گليب آما دئديگيم کیمی منشأ تورات دیر. دقيق بير متودولوژی ييله بونلاری آراشديرماق و آختارماق لازم دیر. بير طرف دن تاريخی متن لرده باشلانیشی و سونو هاردا و هانسی متن لرده دیر، بير طرف دن ده آرکئولوژی ساحه سينده الده ائديلن نتيجه لرله تطبيق و قارشيلاشديرماق لازمدی؟ آرکئولوگ عینی و مادّی اثرلر و فکتلر تاپاييلمير کسين ليکله دئسين بونلار «ماد» آدلی قومون ياشام يئری يا اثرلری دیر. همدانا اکباتان و مادلارين مدنيت يئری دئمک فلان هامیسی اويدورما و ناغيل دی. آرکئولوژی بو ادعالاری اونا يلامير (تأييد ائتمير) آما سوسور و انکاردا ائله مير چون شرق شناسی نين تورات دان آلينميش کاتگوری سينده «ماد» دئيه بير قوم وار و آرکئولوژی آچی سيندان يوخدور دئسه لر تورات سؤال آلتينا گئدر.

مادلارین یئر- یوردونو آذربایجان دئییرلر؟

- توراتدا محل و یئر دقیق بللی دئییل. هرودوتادا باخمامیشام. بیلیرسیز من دئمیرم گرک بونلاری دیبدن نفی ائدک، بلکه انتقادی باخماق لازم دی. چون هئچ وقت انتقادی باخیلمایب، ایکی یوز ایله یاخین دیر یازیبلار یازیبلار اوست- اوسته قالانیب و هئچ وقت ایرادلار، جعلر، یالانلار و اویدورمالارین اوستو آخیلمایب و عکسینه هر تکراردا بیر آز داها تفسیر و اویدورما آرتیریلیب، بیزیم ایکی اساس سورونوموز وار تاریخ قونوسوندا اؤزل لیکله اسکی تاریخ ساحه سینده. بیری اپستمولوژیک (معرفت شناسی) سورون، بیری ده متدولوژی (روش شناسی) سورونو.

اپستمولوژیک آچی دان سورونوموز بودور: ذهنیمیزده بللی بیر ایدئولوژیک و سیاسی اینانجلار و پلانلار وار، گئدیریک تاریخین سوراغینا تاریخ دن استفاده (اصلینده سوء استفاده) ائده رک، اونلاری اثبات ائدک یا گله جک ایچین حاضر لادیغیمیز سیاسی پلانی گرچک لشدیرمک اوزره، گئچمیش لری بو پلانا او یغون بیر سورج (پروسه) کیمی گؤسترک. ناسیونالیتسی تاریخ لر تماما بئله دیرلر. ملیت چی انسانین ذهنینده داها چوخ ایدئولوژیک قالبده اولان ملیت و ملیت چی لیک اینانجلاری وار و عین حالدا هر زمان بو ایدئولوژی نین اوزرینده سیاسی بیر پلان فکرینده دیر. بو ایدئولوژی نی گوجلندیره بیله جک ان یارارلی قاناق دیل سیز- آغیر سیز تاریخ دیر و عین حالدا سیاست رئالیته سینده بو ایدئولوژی نی حیاتا گئچیرمک ایچین گئچمیش لری ذهنده اولان گلهجهیه بنزتمک ایچین یئنه تاریخ لازم دیر. اؤرنک ایچین سید جواد طباطبایی

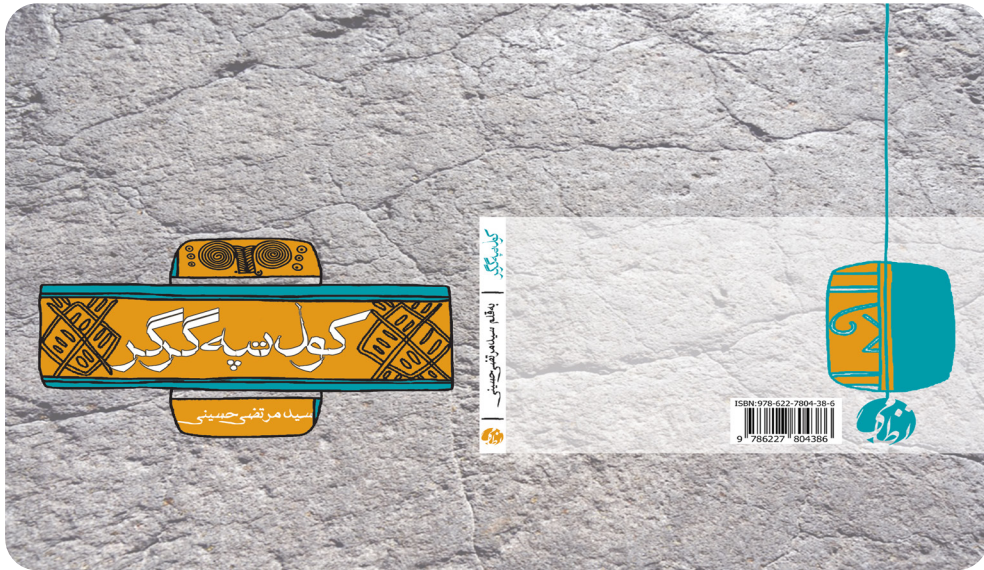
تماماً بونون اوزرینده چالیشیب. اونون و اونا تای چوخ لاری نین ایدئولوژی سی ایران- فارس ناسیونالیسمی دیر و گله جکده ایرانلی دان محکم و مستحکم فارس بیر ملت دوزلتمک. اما بو گونکو دنیادا من بونو منطق لی و مومکون بیر شئی گؤرمورم. هر بیر ایدئولوژی و اونون اوزرینده قورولان سیاسی پلان گرچک لشدیرمه یه چالیشان انسان، تاریخی اولدوغو کیمی یوخ، ایسته دیگی و سئودیگی کیمی گؤرور. گنج- تنز بئله بیر قورقو (خیال، تصور) اوزرینده یازیلیمیش تاریخین ایرادلاری گؤرونه جک و او زمان ملی کیملیک تماما مختل اولاجاق. بیز بونو ائله بو آن ایران- فارس ملی تاریخ پارادایمیندا گؤروروک. بس تاریخی بئله بیر آلت و ابزار ائتمک دوغرو دئییل و حتی دوغرو- یانلیش اولماسی دا اؤنملی اولماسا، اوزون مدتده فایداسی یوخدور بلکه عکسینه چوخلو ضرر لری ده وار. البته بو گون «ملت» قالبینده گؤرونن و یا «ملت» اولماق ایسته ین توپلوم لارین اؤنملی بیر احتیاجی دا تاریخ دیر اما مین لر ایل اؤنجه دن بو گونه ملت اولاراق یاشامیش ملیت ادعاسی تاریخ دئییل، خیال و تصور دور. تاریخین دینامیزمینی انکار ائتمک و توپلوما اویوشدوروجو (مخدر) وئریب نشئه لندیرمک دیر. متدولوژی بحثینده ده بیزیم گرچک دن متدولوژی دئییله جک بیر شئی یوخوموز دور تاریخ یازما ساحه سینده. قاناق لاردان سئودیگیمیز دیتالاری توپلوروق سونرا بیر آرادا یازیب نقل اندیریک اولور تاریخ. البته کی «دیتا» توپلاماق تاریخ یازمانین ایلک و ان اؤنملی آددیمی دیر اما هامیسی دئییل. بو دیتالاری نئجه گؤرمک، سئومه دیگیمیز دیتالاری حذف ائتمه مک (اساساً نییه گرک بعضی دیتالاری سئوک

بعضی سینی یوخ؟ تاریخده بئله بیر حس دئدیگیم کیمی ایدئولوژی اثری دیر، یالانی دوغرودان آیراییلمک، سونرا دیتالاری بیر آریا گتیریب یازار کن نجه یان- یانا قویماق و نجه دیرلندیرمک، هانسی قونولاردا میکرو باخیش و هانسی قونولاردا ماکرو باخیش لا باخماق، تئوری و تاریخی نجه بیر آریا گتیرمک، تئورینی ایدئولوژی ایله عینی بیر شئی گؤرمه مک، بونلارین هامی سیندا بیزیم متدولوژی نقص لریمیز وار و اونا گؤره ده بسیط بیر مدلی تکرار ائدیریک هر زمان تاریخ یازماق دا.

بحثینی ائدیگیز فرهنگی جغرافیایین بیر بؤلومونو انا دولو دندیز، انا دولو مدنیتی دئییر کن هیت- هیت لر دیر منظوروز؟

- من ائتیک بحث لرینه گیریشمیرم. «ائتوگنئز» گؤروشو و بحث لری حددن ارتیق دولاشیق و منیم نظریمه اعتبار سیز دیر. من آرکئولوژی کشف ائتیش اولان مدنیت اثر لرینه قوم آدلاری قویاییلمیرم. هیت- هیت، اورارتو، مانا و... بونلارلا منیم ایشیم یوخ. نه تأیید ائدیرم نه رد. بونلاری تاریخده تثبیت ائدن و گرچک تاریخ کیمی تانیدان ائتوگنئز باخیشی دیر و دئدیگیم کیمی بو قوم لارین آدینی چکن ایلک قایناق دا تورات دیر. طبیعی کی بو قوم لارین اسکی دؤنملرده یاشایاراق بحثینی ائدیگیمیز انهدام دا محو اولمالاری بؤیوک و قاتی بیر احتمال دیر اما یئرلرینی دقیق تثبیت ائتمک امکان سیز دیر. دئدیگیم کیمی اؤرنک ایچین؛ حسن لی تپه سی نین محتشم مدینیتینی هانسی قوما وئرک هئچ بیر مکتوب سند آله یوخ کن؟ هابئله کشف اولموش مدنیت یئر لری

و اثر لرین چوخو بئله دیر. من بو بحثه گیرمه مه یی ترجیح ائتمیشم. ایسته میشم اوخوجو قوم- ائتیک دا عوالاریندان فارغ، بو مدنیت جغرافیاسینی آنلا سین و اونون بئشیگینه آفاق توتوب بویا- باشا گلیمش مدنیت لری تانی سین. اونلارین مدنی غناسی و دهشت لی سون لارینی گؤرسون. سونوندا بو ایکی اؤنملی سوالا وار سین: بو مدنیت لری کیم لر بئله وحشی جه سینه محو ائدیبلر؟ اگر دمیر عصری نین سون دؤنمینده باش وئریب بو انهدام و بو دؤنم هخامنشی دؤنمی نین باشلانیشینا دنگ گلیر (همزمان دیر)، نجه دئییرلر هخامنشی لر دؤنمی ایران تمدنو و ایران مدنی تاریخی نین باشلانیشی دیر؟ ائتوگنئز گؤروشو شوروی ده چوخ گؤجله نیب. شوروی بیرلشمیش جمهوریت لری مختلف ائتیک لردن تشکیل اولوردو. بو بیرلیگین هر بیر جمهوریتی بیر ائتیک دن اولوشوردو. استالین مشهور بیر رساله یازیب، بو رساله نین آدی «ملیت لر مسأله سی» دیر. بو تئوری ده هر ائتیک بیر «ملیت» ساییلیردی. ائله بو تئوری اساسیندا تورک لری تاتار، اوزبک، قازاق، قیرقیز، تورکمن، آذری و باشقا نجه ائتیکه بؤلوب هر هسینه آیری آیری مختاریت وئردی لر. «ائتوگنئز» باخیشی تاریخی و اسکی تمدن لری ده بئله گؤروب و بئله دوشونوب، یعنی همین ائتوگرافیک گؤروشو تاریخه ده تحمیل ائدیبلر. بیر طرف دن بو گون بلیردیک لری ائتیک گروه لارا تاریخی کیملیک کؤکو اولوشدورماق اوزره، اسکی دؤنملرده ائتیک گروه لار آختاریبلار، بیر طرف دن ده آرکئولوژی نین کشف ائدیگی مدنی اثر لرین صاحب لری نین ائتیک کؤک و کیملیگینه هر زادن داها چوخ اؤنم وئریبلر و بو کیملیک بللی

باشقالاری ایچین. اؤزوموزو آلداتماق دا نه فایدا اولابیئر؟ منجه ایرانین باشاباشیندا حسن لی قدر غنی تمدن یئری و اثری یوخدور اما عین حال دا بو محتشم مدنیت اثری نین صاحب لری نین ائتتیک کیملیگی بللی دئییل. خیر آقا! منطق لی و قانیتلایجی بیر مدرک الده اولمایینجا من نه بیر ادعا اورتایا قویابیلهرم و نه ده موجود ادعالاری قبول ائده بیلهرم. اما هر حال دا بیزیم آذربایجانیمیزین جغرافی و مدنیت غناسی نین تایی سیز اثری و یادگاری دیر و بیزیم ایچین چوخ دیرلی.

اولماسادا، بیر شئی اویدوروب لار. بو ائتنوگنئز تاریخچی لیک مدلی قوزئی آذربایجان دا چوخ بؤیوک بیر دارتیشمالارا سبب اولوب. آذربایجانلی لارین ائتتیک کؤکن لری هانسی اسکی قوم و ائتتیکه باغلی اولماسی باره سینده چوخ سیجاق و گرگین بحثلر اولندان سونرا، «ماد» اوزرینده توافقا چاتیبلار تاریخچی لر. عزیز دوستوم جناب دوکتور یعقوب زاده «شکل گیری تاریخ نگاری مدرن در جمهوری آذربایجان» کتابیندا آچیقلائیب بو بحثلری. ایندی ده کوردلر اؤزلرینی «ماد» دئییلن قوما باغلاییرلار.

حسن لی تپه سینی اکثرأ ماننالارا نسبت وئریرلر.

کور - آراز مدنیتی بحثینده ده یازیب سیز بونلارین کیملیگی بللی دئییل.

- دئدیگیم کیمی بیر سیرا قوم یا ائتتیک گروه لارین آدلاری وار اورتادا و هامیسی نین آنا قایناق و منشأیی تورات دیر. اورارتو، ماننا، هیتی، اشکناز و... زمانیمیزدا کشف اولان مدنیت اثرلرینی بو قوملار و ائتتیک گروه لارین آراسیندا پایلاشیرلار اما دوغروسو

- بلی البته کی بللی دئییل. من اؤزومدن و اؤز ظنیمدن اونلارا ائتتیک کیملیگی بلیرلده بیلمم. هئچ بیر مستند و عقله باتان مدرک الده اولمایینجا نه اساس دا دئییم؟ هر بیر ادعانی اؤنجه انسان اؤزو منطق له قبول ائدیب سونرا دئمه لی و یازمالی دیر

بو نسبت وئرمه لرین اکثری نین عقله باتان دلیل و مدرک لری یوخدور.

بیر یازی، داش کتیبه فلان یوخدور بو کشف اولموش مدنیت یئرلرینده اورانین صاحب لری نین کیملیگینی گوستره؟

- بیر چوخوندا هئچ بیر مکتوب اثر یوخدور. بعضی لرینده داش کتیبه وار اما بو کتیبه لرین اوخونوش و ترجمه بحثی چوخ گرگین دیر. اؤرنک ایچین اورارتولارا منسوب کتیبه لرین دیلی و اورارتولارین ائتیک کیملیگی داعوالی بیر قونودور. ارمنی لر دئییرلر اورارتولارین دیلی بیزیم دیلیمیزین ریشه سی دیر و بونون اوزرینده کتاب یازیبلار. حتی اورارتو شاه لاری نین آدلارینی تامما ارمنی دیلینده «اتیمولوژی» (اصلینده یتیمولوژی) ائدیبلر. او طرفدن گورجولر دئییرلر اورارتولارین دیلی بیزیم دیلیمیزین کؤکودور. میلکیشویلی آدلی بیر آرکتولوگ کتاب یازیب بو قونودا، اورارتولارا منسوب کتیبه لرین دیلینی گورجو دیلی ایله قارشیلشدیریب و بو نتیجه یه چاتیب؛ اورارتو دیلی بو گونکو قفقازی- کارتلی دیل لرله بیر کؤکدن دیر و بو دیل گروهونون بو گونکو تمیلچی سی گورجو دیلی دیر. سون زمان لاردا دا بو کتیبه لرین دیلی نین چچن لرین دیلی ایله بیر اولماسی ادعا ائدیلیلر. ایندی بو دؤنه ملت لر آراسیندا داعوا دوشه جک اورارتولارا صاحب چیخماق اوستونده. بیزیمکی لر ده کی ماشالله اولسون، ساکالاردان ایلام و سومره قدر هامیسی نی تورک بیلیلر. روشن خیایو ده بیستون کتیبه سینده «سکایی» دیلی آختاریر و بو دیلی ده «تُرکی باستان» آدلاندیریر. ایش اورد شیرین له شه جک کی بو کتیبه نین

یننی جمل اولدوغو تثبیت اولالا... آنجاق ساواش ائله تام بورادان باشلانیر. دئدیگیم کیمی تاریخه ایدئولوژیک و ناسیونالیستی گؤزله باخسان نتیجه سی ساواش دیر. ایکی مین نچه یوز ایل بوندان اؤنجه محو اولوب گئدن دیل سیز- آغیز سیز و ورثه سیز قالینتی لار اوستونده ساواشماق!

ایحانا سیز بو داعوالارین مصیبت تۇرتمه احتمالینا گؤره بئله مصلحت گؤرور سوز. بلکه اسکی تمدن لرین ائتیک مسأله سینی ساواش اورتابا چیخماسین دئییه انکار ائدیر سیز؟ هر حال دا بو سوال و مسأله وار کی بونلارین ائتیک کیملیک لری و دیل لری نه ایمیش، سیز بو سوال و مسأله یه نجه باخیر سیز؟

- بو بؤیوک سوال و مسأله یئرینده دیر. هئچ کس دئییه یلمز چون مصلحت دئییل بو سوالی سوروشمایین. من کسین لیکله بئله بیر گؤروش و دوشونجه نی علم و بیلیم ساحه سینده دوز بیلیم و اونا قارش یام. دونیانین ان آچیق و آزاد ساحه سی علم و بیلیم ساحه سی دیر. علم و بیلیم دونیاسیندا مصلحت بهانه لی هئچ بیر یاساق (منوعیت) یوخدور. مصلحت توجیهی ایله یاساق لیق لار سیاست ساحه سینده عایدیر. هر بیر حقیقی علم و بیلیم بحثی سوال لا باشلار و سوال لا بیتر. اما بو گرچگی قبول ائتمه لی ییک؛ علم بوتون سوال لارا جواب وئره یلمز و جواب وئرمک مجبوریتینده دئییل. بوتون ناسوتی و لاهوتی سوال لارا جواب وئرن، علم و بیلیم دئییل، دین و ایدئولوژی دیر. بیزیم ان بؤیوک اپیستمولوژیک سورون لاریمیزین بیر ی ده ائله بودور: چون ذهن و

دوشونجه‌میز تماماً ایدئولوژیک و دینی-میتولوژیک‌دیر (اسطوره‌ای) علم و بیلیمی ده او جور دوشونوروک و اوندان دا دین‌دن و ایدئولوژی‌دن اولان انتظاریمیز وار. علمین چوخ اؤنملی بؤلوم‌لریندن بیرى؛ جواب‌سيز سوال‌لار و بيلميرم‌دیر. علم قوتسال (مقدس) بیر شأن و مقام‌دئیل کی «بيلميرم» دئسه قوتسال‌لیغینا لکه دوشه. بو اساس‌دا و علمین بو تمل (بنیانی) اؤزل‌لیگینی دوشونهرک تاریخ‌ده ده جواب‌سيز سوال‌لاریمیز و یا «بيلميرم»‌له جواب‌لامالی سوال‌لاریمیز چوخ‌دور. اؤرنک‌ایچین حسن‌لی تپه‌سینده کشف اولان محتشم تمدنون صاحب‌لری‌نین ائتتیک کیم‌لگینه جواب‌یمیز یوخ‌دور، چون کی هله‌لیک‌الده قانیت‌لایجی (قانع ائدن) بیر سند و فاکت یوخ‌دور. بس «بيلميرم»‌له جواب‌لاماق دوغرو سئچیم و اویدورما تصورلر اوستونده ساواش‌ماق‌دان داها یاخشى‌دی.

آن‌جاق آذربایجانا عاید بیر مدنیت و بورانین مدنی میراثی ساییلیر یا یوخ؟

- بلی هر حال‌دا بو جغرافیا‌دا و بیزیم وطنیمیز اولان توپراق‌لاردا اولوب بیتیب، منجه دیل ملیت مبناسی اولاندان سونرا بو سورون‌لار یارانیب، ارمنی‌لرله تورک مسلمان‌لار، ملیت حسی و اینانجی اولمایان دؤنم‌لرده دینی اینانج‌لار اوزرینده ساواش‌یردی‌لار. دیل ناسیونالیسمی اورتایا چیخاندان سونرا دعاوالارین ماهیتی دیشیلدی. دینی ساواش، بو دؤنه ملی ساواش اولدو. منجه بوتون بو ساواش‌لار اصلینده آرتیق منفعت صاحبی اولماق اوزرینده‌دیر و دین یا ملیت ساده‌جه جمعی بیرلیک و بسیج یاراتماق‌ایچین قوللانیلیب، گؤره‌سن بونلاردان اؤنجه‌کی

دؤنم‌لرده ده ساواش‌یرمیش‌لار؟ نه‌یین اوستونده؟ یئنه ده منجه جمعیت آز و قاناق‌لار بول اولدوغو ایچین چوخ‌دا ساواش‌یرمیش‌لار و ارمنی‌لرله آذربایجانلی‌لارین کولتورل (فرهنگی) اورتاق‌لیق‌لار و بنزریک‌لری بو دؤنم‌لرین یادگاری‌دیر. ساواش‌لارین کؤروگون‌فیرلادان، بیرى بیرینه ضد اولان ایدئولوژی‌دیرلر و بونلارین دالیندا آرتیق منفعت‌آلده ائتمک‌دیر گیزلین اساس. قونشو توپلوم‌لار و ملت‌لرین سونوندا بیرى بیرى‌ایله گئچنیمک و اولدوقجا باریش و دوستلوق‌دان باشقا چاره‌لری یوخ. بونون ایچین قارشیلیق‌لی (متقابل) آنالایش گؤسترمک لازم‌دیر و ایدئولوژیک تاریخ‌لردن اوزاق دورماق، یوخسا وورون ووراق، سونو نه؟ بو گون دونیانین مدنی مرکزى ساییلان اوروپا بو سونوجا چاتمایب می؟ بلکه دئیجه‌ک‌سيز اونلار ساواشی ساده‌جه اؤز توپراق‌لاریندان چیخاریب اسکی‌دن مستعمره اولان بؤلگه‌لره یوللایب‌لار. بلی بو آجی بیر گرچک‌دیر اما منجه بو توپراق‌لاردا یاشایان توپلوم‌لار و ملت‌لر اؤزلى او اولغونلوغا (بلوغ) چاتابیملر، بوندان باشقا بیر چاره وار مگر؟

سيز کتابیزدا ائتتیک گروه‌لاردان بحث ائتمیرسيز و بو مدنیت اثرلری کشف اولان بؤلگه‌یه اورتاق بیر «جغرافیای فرهنگى» دئییرسيز. یعنی بو اوچ گؤلون آراسی اولان واحد فرهنگى جغرافیا‌دا تمدن اثرلری وار و اونلار بیرى بیرینه اوخشا‌ییرلار. سيز بو گؤروشو ائتتوگرافیک گؤروشون یئرینه قویورسوز و بو تمدن صاحب‌لری‌نین ائتتیک کیم‌لیگی سوروشولونجا، «بيلميرم و جوابیم یوخ‌دور» دئییرسيز، انله‌دی؟

- منجه بو قونودا اتنوگرافیک آچی دان بحث اولونجا بو گونکو دوروم اؤزل لیکله اختلافلار و داعوالار تاریخه آپاریلیر. بو بیر گرچک دیر؛ چاغداش (معاصر) دؤنمده ارمنی لرله آذربایجان لی لارین قومی - ملی سورون لاری و داعوالاری وار اما بونو بوتون تاریخه تحمیل ائدیپ تعمیم وئرمک خطادی. نئجه دئیله بیلریمک، مثلاً؛ دمیر عصریندن بری تورک لرله ارمنی لر یا تورک لرله فارس لارین اختلافی و داعواسی وار. بونلاری تاریخه یوکلهمک خطادی. آدینی چکمکدن معذور اولدوغوم بیر دوست دئییر: ایرانین تاریخی باشاباش تورک - فارس داعواسی دیر. بو آناکرونیسمه دوچار اولماق دی. یعنی بوتون تاریخی بو گونون گؤزو و گؤزلوگو ایله گؤرمک. طبیعی کی رقابتلر و داعوالار وار تاریخده هر زمان آز یا چوخ اما الا کی هامیسی قومی - ملی داعوالار دیر دئمک، تاریخی ترسه گؤرمک دیر. عین حالدا نه قدر رقابت و داعوا وارسادا، باریش و یاشام دا وار ایمیش، هامی سینی گؤرمک و دوشونمک لازمدی هم ده ایتسه دیگیمیز کیمی یوخ، بلکی اولدوغو کیمی.

دندیگیز انهدام مسأله سینده بیر نکته و سوال وار؛ سانکی بیر عمد و قصد وار ایمیش تاریخ هخامنشی لردن باشلانا. بو عمد و قصدین ریشه لرینی هاردا و نه ده گؤرور سوز؟

- بو بیر آز قارما- قاریشیق مسأله دیر. ایلیک باشدا بو گرچگی خاطرلامامیز لازمدی؛ ایرانین رسمی تاریخ پارادایمی نی ایرانلی لار اؤزلری دئییل اورینتالیسم و اورینتالیستلر ایجاد ائدیپ یازیبلار. ایرانلی لار سونرادان

همین یولو ادامه وئریبلر. نه دن بو ظاهرأ ملی تاریخ هخامنشی لرله باشلانیر؟ نه دن هخامنشی لردن اؤنجه کی مدنیتلری گؤرمزدن گلیبلر؟ و نه دن بو بحثی ائتدیگیمیز انهدام قونوسونو اؤرت- باسدیر ائدیپ، بایکوت ائدیبلر؟ بئله بیر اؤنملی و جدی سوال لار چوخ دولار. بعضی لر ایرانا قونداریلان اسکی تاریخ پارادایمی نین بو کیفیتده اولدوغونو، یهودیتله ایلیگی بیلیلر. هخامنشی لر تاریخی گرچکدن ده یهودیت و اونون تاریخی ایله باغلی دیر. بو قوم (یا طایفانی) ایلیک دفعه توراتدا گؤروروک. کوروش توراتدا یهودی لری بابل اسارتیندن قورتاران و بو قومون مسیحی (قورتاریجی سی) کیمی تانییر و یهودیتین مقدس شخص لریندن بیری ساییلیر. فارسجادا خشایارشا دئییلن حاکم توراتدا اخشورش آدی ایله تانیناق اونون امری ایله باش وئرن «پوریم» ماجراسی «استر» کتاییندا شرح وئریلیر. چوخ احتمالاً هخامنشی لر اؤزلری ده یهودی اولوبلار و یا ان آزی یهودی لری بوتون قوملاردان اوستون و عزیز توتاراق اونلارین سیاسی اوستونلوک و حاکمیتینی باشقالارینا تحمیل ائدیبلر. «پوریم» بایرامی یهودی لرین قوتسال گونلریندن بیری اولاراق هله ده بوتون دونیا یهودی لری آراسیندا چوخ بؤیوک بیر شن لیک گونودور. عین حالدا یهودی لرین اؤزلری نین دندیگی کیمی، اونلارین ان اؤنملی تاریخی و سئویملی وطن لری ایران دیر. ایران یهودی لری نین ایران و فارس دیلی حقیقده یازدیقلاری بول بول کتابلار و مقاله لره باخیلر سیز اؤزل لیکله دؤرد جلدلیک «تروعا» کتایینا. فارس دیلی نین ایلیک و اصیل خطی، عبری خط اولوب، یعنی فارس دیلینی

عرب خطی ایله یازماق دؤنمیندن اؤنجه بو دیل عبری الفبا یلا یازیلیرمیش و بو متن لره «فارسیهود» دئییرلر. عین حال دا فارسی دیلیندن قالان ان قدیم متن، عبری الفباسیندا بیر نامه دیر ایکی یهودی تاجر آراسیندا. بیر طرفدن بونلاری دوشونون و بیر طرفدن ده بو گرچکلری قویون «اورینتالیسم» ده یهودی لرین رولو و ایران ایچین تاریخ یازان «اورینتالیست» لرین یوزده دوخسان دان چوخونون یهودی اولدوغو گرچگی نین یانینا. سیز نجه دوشونورسوز بو قونودا؟ بونلار هامیسی تصادفی دیر یعنی؟ البته بو قونودا منطق سیز تصورلار و اینانج لاردا وار. اونلاری تماماً بیر کنار بوراخاق. بئله دوشونمک دوغرو اولماز کی دنیادا بیر توطئه مرکزی وار و یهودی لر بیغیشیلار اورد بوتون دنیانین علیینه توطئه ائدیرلر. بو ماجرانی اوشاق ذهنیتی ایله ناغیلا چئویرمک دیر. دئدیگیم کیمی منجه گوج مرکزلی دنیانین باشا باشیندا اؤز «رژیم حقیقت» لرین دوزلدیر و گوج سوزلری بو رژیم لرین ایچینده ایسته دیکلری کیمی یاشادیرلار. بونون چوخ دورما- دولاشیق معادله لری وار چون گوج مرکزی دنیادا بیر- ایکی دئییل. اؤزنک ایچین تورکلر حقیقده ایران تاریخینده بیر نوع روایت گؤرورسوز، تورکیه یه گئدینجه اورد باشقا نوع روایت گؤرورسوز. روسلار تورکیستانا حاکم اولان دؤنمده بیر روایت وار ایدی تورکلرین تاریخی و تاریخی کیملیگی حقیقده، اما شوروی داغیلاندا سونرا تورکیستان تورکلری اؤز روایت لرینی یاراتماق دادیرلار اؤز تاریخ لری و تاریخی کیملیکلری ساحه سینده. اما یئنه ده روایتلر ایچ- ایچه دیر و سیاست دنیاسی ایچ- ایچه اولارق سیاسی گوج

مرکزلی بیر بیریندن ائنگی لندگی کیمی، تاریخی روایتلر و تاریخ پارادایملاری دا عینی دورومدادیرلار. دنیا گوج مرکزلی ایرانین ایچینده ده بیر گوج مرکزی یارادیب و اونولا بیرلیکده اونا او یغون اولان «رژیم حقیقت» ی ایجاد ائدیبلر. اما ایندی بو «رژیم حقیقت» سوال آلتینا گتتمک ده دیر چون بو «رژیم حقیقت» دن ضرر چکن انسانلار آرتیق بو ضرر- زانی چکمک ایسته میرلر و دورومو دیشمک ایچین، ایلک باشدا او «رژیم حقیقت» ی سوال آلتینا آپاریرلار. منطق یولودا ائله بودور. عجا بیر گون اولاجاق کی بوتون دنیادا هامی نین نفعینه اولان واحد بیر «رژیم حقیقت» یارانا یوخسا ان آزی «رژیم حقیقت» لر آنلاشاراق باریش دولو بیر دوروما چاتالار هئچ بیر توپلوم و یا هئچ بیر ملتین کیملیگی، حقوقو و منافعی ضایع اولمادان؟، بیلیمیرم.

جناب حسینی! سیزین حضورزدان تشکر اولونور. یئنه باشقا دانیشیق لار اومیدی ایله.

- سیزی ده ساغ اولون.